

TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ VE BUNLARA İLİŞKİN ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINA GÖRE NASIL BİR SEÇİM SİSTEMİ

NECMİ YÜZBAŞIOĞLU*

Giriş

Çok partili siyasi hayata geçildiği 1946'dan bu yana, seçim hukukuna ilişkin sorunlar Türkiye'de en çok tartışılan konulardan biridir. Seçim hukukuna ilişkin birçok sorun içinde de, sonuca en çok etkili olmak bakımından, en fazla gündemde olanı ve tartışılanı da, kuşkusuz seçim sistemidir. Türkiye'de, 1968'de Anayasa Mahkemesi'nin (AYM) yürürlükteki seçim sisteminin öngördüğü "seçim çevresi barajını" iptal kararı¹ üzerine, AYM de seçim sistemi tartışmaları içine çekildi. Mahkeme'nin bu iptal kararından sonra, parlamentonun seçim sistemi ile ilgili yeni bir kanun çıkarmaması nedeniyle, 12 Eylül 1980'e kadar 1969, 1973 ve 1977 Milletvekili seçimleri, AYM'nin bu kararı uyarınca nisbî temsilin barajsız d'Hondt sistemine göre yapıldı. Böylece, 12 Eylül 1980 öncesi üç dönem uygulanan seçim sisteminin belirleyicisi, parlamentonun yanında son irade olarak AYM olmuştur.

12 Eylül 1980'den sonra, demokratik düzene yeniden geçildiği 1983 T.B.M.M. seçimlerinden itibaren de seçim sistemi hep tartışma konusu oldu. Bu dönemde en çok ve sık mevzuat değişikliği seçim sistemi ve genelde seçim hukuku üzerinde yapıldı. Ancak, AYM, biraz da 1961 Anayasası dönemindeki kararına karşı gösterilen tepkilerden de etkilenererek olacak ki, uzunca bir süre, Anayasa'nın seçim sistemini Meclis'in siyasi takdirine bıraktığı gerekçesiyle, Meclis'teki çoğunlukların tercih ettiği seçim sistemlerine uzun süre müdahale etmedi. Fakat, AYM, 1995'de, 23/7/1995 tarih ve 4121 sayılı kanunla² yapılan Anayasa

* Doç. Dr., İ. Ü. Hukuk Fak. Anayasa Hukuku Öğr. Üyesi.

1. AYM. E. 1968/15, K. 1968/13, KT. 3, 4 ve 6/5/1968, AYMKD. Sy. 6, Sh. 149-152.

2. RG. 26/7/1995, Sy. 22355.

değişikliğinden sonra, "seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak şekilde düzenlenir", hükmünün, Anayasa kuralı haline getirilmesinden sonra, 27/10/1995 tarih ve 4125 sayılı³, içinde seçim sisteminin de yer aldığı seçim mevzuatına ilişkin Kanun'u denetlerken, son Anayasa değişikliğine dayanarak, bu Kanun'da öngörülen "ülke seçim çevresini" ve "seçim çevresi barajını" iptal ederek⁴, 1982 Anayasası döneminde ilk defa, Meclis çoğunluğunun seçim sistemi tercihinine müdahale etmiştir. Mahkeme'nin bu kararı üzerine, Meclis'in, 23/11/1995 gün ve 4138 sayılı Kanun'la⁵ oranı düşürerek, bu kez "bütün seçim çevreleri için % 10 çevre barajı" öngören Kanun hükmünü de iptal etmesi üzerine⁶, erkene alınarak 24/12/1995'de yapılan 20. dönem milletvekili seçimleri nisbi temsilin barajsız d'Hondt sistemi ile yapılmıştır. Böylece, tarih tekerür etmiş, 1968'de olduğu gibi, 1995'de de seçim sistemini belirleyen son irade yine AYM'nin iradesi olmuştur.

Bu arada, AYM, yine 1982 Anayasası döneminde, seçimlerin erkene alınarak, 18. dönem Milletvekili seçimlerinin, 1 Kasım 1987 günü yapılmasını düzenleyen, 10/9/1987 tarih ve 3403 sayılı Kanun'un⁷, "siyasi partilere önseçim yasağı getiren" 8. maddesini iptal etmek⁸ suretiyle de, seçimlerin tesbit edilen günde yapılamayacak olması nedeniyle, yaklaşık bir ay ertelenerek, 29 Kasım 1987'de⁹ yapılmasına yol açmıştır. Aynı şekilde, AYM, 28/9/1994 tarih ve 4044 sayılı, Milletvekili Ara Seçimlerinin 4 Aralık 1994'de yapılmasına ilişkin Kanun'un¹⁰ "seçmen kütüklerinin güncelleştirilmesine" ilişkin 2. madde hükmünü iptal etmek suretiyle¹¹, yine seçimlerin Kanun'da öngörülen 4 Aralık 1994 gününe yetiştirilememesi nedeniyle, ara seçim işlemlerinin Yüksek Seçim Kurulu tarafından durdurulmasına¹² gerekçe olmuştur. Daha sonra da T.B.M.M. yeni bir ara seçim günü kararlaştırmadığından ara seçimler yapılamamıştır.

Bütün bu tarihi süreç bize, "Türkiye'de Nasıl Bir Seçim Sistemi" sorusuna cevap ararken, soruna salt Meclis'teki eğilimlerin ya da çoğunlukların tercihi açısından yaklaşmanın yetersiz olduğunu, doğru cevabın, konuyu AYM'nin içtihadı ile birlikte düşünüldüğünde bulunabileceğini göstermektedir. Bunun içindir

3. RG. 28/10/1995, Sy. 22447.4.

AYM. E. 1995/54, K. 1995/59, KT. 18/11/1995 RG. 21/11/1995, Sy. 22470.

5. RG. 24/11/1995, Sy. 22473 Mükerrer.

6. AYM, E. 1995/56, K. 1995/60, KT. 1/12/1995, RG. 7/12/1995, Sy. 22486.

7. RG. 11/9/1987, Sy. 19571 Mükerrer.

8. AYM. E. 1987/23, K. 1987/27, KT. 9/10/1987, AYMKD, Sy 23, Sh. 381-390.

9. Kanun No: 3404, Kabul Tarihi: 17/10/1987, RG. 19/10/1987, Sy. 19609.

10. RG. 1/10/1994, Sy. 22068.

11. AYM. E. 1994/83, K. 1994/78, KT. 16/11/1994, RG. 18/11/1994, Sy. 22115.

12. Yüksek Seçim Kurulu Kararı, Karar No: 1982, RG. 20/11/1994, Sy. 22117.

ki, 24 Aralık 1995'de yapılan 20. dönem Milletvekili Genel Seçimlerinden sonra ortaya çıkan, hiçbir partiye tek başına hükümet kurma imkanı vermemek bir yana, oyların partiler arasında eşit denebilecek yakınlıkta dağılımı nedeniyle, ikiliden öteye üçlü koalisyonlara ve belki de bunda da başarılı olunamayarak yeni bir erken seçime gebe olan bu tablo karşısında, kuşkusuz daha da artacak olan, "Türkiye'de Nasıl Bir Seçim Sistemi" tartışması ya da sorununa katkıda bulunmak amacıyla, Türkiye'de, bugüne kadar uygulanan seçim sistemleri ve bunlara ilişkin AYM'nin içtihadını ortaya koyan bir çalışma yapmayı uygun gördük.

Asıl konumuz bu olmakla birlikte, Türkiye'de uygulanan seçim sistemleri dışında, alternatif seçim sistemleri yönünden de düşünmek ve mukayese edebilmek amacıyla, demokratik yönden gelişmiş batı demokrasilerinde uygulanan bellibaşlı seçim sistemlerini, bunların yarar ve sakıncaları ile birlikte, çok ana hatları ile ele alarak konuya girmeyi uygun bulduk.

A- Genel Olarak Seçim Sistemleri

Demokratik rejimlerde yönetenler (iktidar, muhalefet) yetkilerini seçimlerde halkın oyundan alırlar. Bu nedenle, seçimler ve seçim sistemleri demokrasilerde rejimin ve yönetenlerin meşruiyet temelidir. Bu bağlamda seçimler toplum-devlet ilişkisini sağlayan araçlardan en önemlisidir.

Temsilcilerin belirlenmesinde uygulanan teknik bir usul olarak tanımlanan¹ seçim sistemlerinin iki temel işlevi vardır². Bunlardan ilki, parlamentoda bir çoğunluğun oluşturularak, ülkeyi yönetecek olan hükümetin belirlenmesidir. Seçimlerin bu işlevi seçim hukukunda "istikrar ilkesi" ile anılmaktadır. Seçimlerin ikinci işlevi ise toplumdaki değişik görüşlerin parlamentoya yansımalarını sağlamaktır. Halkın çoğulcu biçimde katılımını sağlayan bu ilke de "adil temsil" ya da "demokratik temsil" ilkesi ile anılmaktadır.

Özünde bu iki ilke, birbirinin karşıtı nitelikte ters yönde işleyen ilkelerdir. Dolayısıyla, bunlardan birine öncelik ve ağırlık verildiğinde diğeri zarar görür. Adil temsile ağırlık verdiğimizde hükümet istikarsızlığı gündeme gelebilir. İstikrarı ön plâna aldığımızda da bu kez demokratik temsil ya da temsilde adalet bo-

1. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku", Genişletilmiş 2. Bası, İstanbul, 1991, Sh. 274.

2. TÜRK, Hikmet Sami., "Nasıl Bir Seçim Sistemi", Türk Hukukçu Kadınlar Demeği Yayınları 3, İstanbul, 1994, Sh. 9.

DAUBLER, Herta., "Demokrasi ve Seçim Sistemleri" konulu TUSES tarafından 9/6/1995'de İstanbul, The Mamara'da Düzenlenen Uluslararası Sempozyum'daki Bildiri.

CABCASSONE, Guy., "Demokrasi ve Seçim Sistemleri", aynı Uluslararası Sempozyum'daki Bildiri.

zular, bu da yönetenlerin meşruiyeti tartışmasını gündeme getirir. Başka bir anlatımla, istikrarı sağlamaya çalıştığımız ölçüde adalet ilkesinden, temsilde adaleti sağlamaya çalıştığımız ölçüde de istikrar ilkesinden ödün vermemiz zorunludur. Dolayısıyla, gerçekte iki ilkeyi bağdaştırmaktan değil, iki ilkedenden de belli ölçüde ödün vererek ortalama bir yol bulmaktan söz etmek daha doğru olur. Hangi ilkedenden ne ölçüde ödün verilmesi gerektiği ise, ülkeden ülkeye ve dönemden döneme değişen siyasal bir tercihtir³. Bu nedenle, demokratik rejimle yönetilen ülkelerde, bu iki ilke arasında ülke koşullarına uygun, halkın benimseyebileceği, makul, sentezci, dengeyi kuran seçim sistemini bulmak ülkelerin en önemli sorunlarından biridir. Günümüzde çok sayıda seçim sistemleri ve karma sistemler bu nedenle ortaya çıkmıştır.

Çok sayıda seçim sistemine rağmen, uygulamada ve öğretilerde⁴ yaygın olarak kullanıldığı şekli ile seçim sistemleri başlıca iki ana gruba ayrılır.

1- Çoğunluk Sistemi

2- Nisbi (Orantılı) Temsil Sistemi

Kural olarak çoğunluk sistemlerinde istikrar, nisbi temsil sistemlerinde de demokratik temsil ön plândadır.

1- Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sisteminin yaygın olan üç tür uygulaması vardır.

a) Tek İsimli (Dar Bölge) Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

b) Tek isimli (Dar Bölge) İki Turlu Çoğunluk Sistemi

c) Listeli (Geniş Bölge) Çoğunluk Sistemi

a) Tek İsimli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistemde ülke milletvekili sayısına göre seçim çevrelerine bölünür. Başka bir anlatımla, milletvekili sayısı kadar seçim çevresi belirlenir. Esas olan seçim çevrelerindeki seçmen sayısının eşit olmasıdır. Tarihi, coğrafi, mülki sınırlar, göç ya da nüfus artışı gibi nedenlerle seçmen sayısında küçük oranlı sapmalar makul karşılanabiliyor. Bu sistemde, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların basit çoğunluğunu elde eden aday seçilmiş oluyor.

aa) Sistemin Faydaları:

– Seçmen ve temsilci birbirini daha yakından tanırlar, sorunlarını bilirler. Temsilci ile seçmen arasındaki ilişki ve bağlılık artar.

3. ÖZBUDUN, Ergun., "Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi", Bülten, Türk Demokrasi Vakfı Yayın Organı, Sy. 16, Aralık 1993, Sh. 7.

4. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 275 vd.

TÜRK, Hikmet Sami., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 9 vd.

ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri", Doktora Tezi, Konya, 1990 Sh. Sh. 36 vd.

– Bu sistemde, seçim sonucu, genellikle bir partinin parlamentoda çoğunluk sağlaması kolaylaştığından istikrar ön plândadır. Bu nedenle, çok istisnalar dışında parlamentoda (İngiltere'de 1974'de İşçi Partisi önce azınlık hükümeti kurmuş, sonra arkadan tekrar yapılan seçimde bir oy farkla çoğunluğu sağlamıştır) hükümeti kuracak bir çoğunluk oluşur. Böylece, bu sistemin istikrar yönünden garantici bir sistem olduğu söylenebilir.

– Seçmenler oylarının boşa gitmemesi için, iki büyük partiden birine oy verdiklerinden sistem doğal olarak iki partili siyasi hayata yol açar. İngiltere ve ABD örneklerinde olduğu gibi iki parti nöbetleşe iktidarı kullanırlar. Her iki partinin aldıkları oylar birbirine yakındır ve seçim sonuçlarını "yüzen oylar" belirler⁵.

bb) Sistemin Sakıncaları

– Seçmen-temsilci yakınlığı yarar yanında sakıncalı sonuçlar da doğurabilir. Milletvekilleri seçmenlerin yerel, hatta şahsi sorunlarını çözmeye çalışan iş takipçisi durumuna düşebilirler.

– Parlamentoda yerel, bölgesel sorunlar ülke sorunlarının önüne geçer; yerel baskı ve etkiler artar, bölgeciliği teşvik eder.

– Mezhep, etnik ayrılıklar, feodal yapı, kişisel ya da ekonomik nüfuz adayların seçiminde etken olur. Bunlardan destek alan kişi ve aileler için "seçim kaleleri", "seçim hanedanları" oluşur.

– Seçim kampanyaları belirli görüş ya da programın tanıtılması ve yarışmasından çok, İngiltere'de "gladyatörler savaşı" diye nitelendiği şekliyle kişilik yıpratma mücadelesine dönüşür.

– Seçimi kazananlar, kendi güç ve gayretleri ile seçimi kazandıklarına inandıkları için ve siyasi partilerden çok adayların ön plâna çıkması nedeniyle, parti disiplini zayıflar, ABD'de olduğu gibi parlamentoda "kaygan çoğunluklar" ortaya çıkabilir.

– Seçim çevrelerini eşit olarak belirlemede büyük zorluklar vardır. Nitekim, bu eşitsizlikten doğan haksız, adil olmayan sonuçlar da zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Örneğin, İngiltere'de 1951'de İşçi Partisi oyların % 48,8'ini kazandığı halde, Avam Kamarasında 295 sandalye elde ederken, Muhafazakâr Par-

5. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 276.

TÜRK, Hikmet Sami., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 13.

ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin..." Sh. 40-43.

ti % 48 oyla 321 sandalye elde edebilmiştir. 1974'de de bunun tersi bir sonuç yaşanmıştır. İngiltere gibi sanayileşmiş, kentleşmiş, göç ve nüfus artışı stabilize olmuş bir ülkede bu zorluklar ve bundan kaynaklanan seçim adaletsizlikleri yaşanabildiğine göre, bu sorunları da yaşayan gelişmemiş ülkelerde olumsuzluk ve adaletsizliğin daha da çok olacağı aşikârdır.

– Sistem giderek siyasal hayata iki büyük partinin egemen olmasına yol açtığından ve iktidarın bu iki parti tarafından el değiştirilerek nöbetleşe kullanılmasından dolayı, üçüncü bir partinin iktidar yarışına ağırlığını koyabilmesi mümkün olamamaktadır.

– Sistem bütünü itibarıyla, iktidar ve muhalefet partilerinin aldıkları oylarla, kazandıkları milletvekilliği sayısı arasında oransızlık yaratmaya elverişli olduğundan (küp yasası) oldukça büyük adaletsizliklere yol açabilir⁶.

Tek turlu tek isimli çoğunluk sisteminin anayurdu İngiltere'dir. Bu sistem öteden beri ABD'de de uygulandığı gibi bugün halen Almanya ve Rusya Federasyonu'nda nisbi temsil sistemi ile yarıyarıya bir arada; İtalya'da 1993'den bu yana, milletvekili ve senatörlerin 1/4'i nisbi temsil, 3/4'ü tek turlu çoğunluk sistemiyle seçilmek suretiyle yine nisbi temsille bir arada uygulanmaktadır⁷.

b) Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistemde de tek turlu çoğunluk sistemindeki bütün unsurlar, fayda ve sakıncalar mevcuttur. Aralarındaki fark, sistemin beşiği olan Fransa'da uygulandığı şekliyle, ilk turda oyların basit çoğunluğunu alan adayın değil, o seçim çevresinde kayıtlı seçmen sayısının 1/4'ni de aşan oy almış olmak koşuluyla, oyların % 50'sini aşan yani salt çoğunluğunu alan aday seçilmiş sayılır. İlk turda bu yeterli sayılara ulaşamayan seçim çevrelerinde, bu turda oyların en az % 12,5'unu alan adayların katılabileceği ikinci tur seçim yapılır. İkinci turda bu kez oyların basit çoğunluğunu alan aday seçilmiş olur⁸.

aa) Sistemin Faydaları

– Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminin yararları genel olarak bu sistemde de vardır. Ek olarak;

6. TÜRK, Hikmet Sami., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 14-15.

TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 277-278.

ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin...." Sh. 40-41.

7. TÜRK, Hikmet Sami., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 13.

8. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 279.

BATUM, Süheyl., "Nasıl Bir Seçim Sistemi", Türk Hukukçu Kadınlar Demeği. Yayınları: 3, İstanbul 1994, Sh. 24.

ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin...." Sh. 47-51.

– % 50'yi aşan ya da ona yaklaşan oyla seçilebildiği için milletvekillerinin seçmen desteği, dolayısıyla da parlamentonun ve parlamentodaki çoğunluğun demokratik meşruiyeti artar.

– Birbirine yakın görüşleri savunan partiler arasında işbirliğini, dolayısıyla sağ ve sol partilerin kendi aralarında bütünleşmelerini, sağ ve sol bloklaşmayı sağlar. Bu da hem hükümet kurulmasını ve istikrarını kolaylaştırır, hem de sağ ve solda bloklaşabilen çok partili siyasi hayata yol açar. Başka bir anlatımla, tek turlu çoğunluk sisteminin istikrar ilkesiyle, nisbi temsil sisteminin adil temsil ilkesini birlikte gerçekleştirir⁹.

bb) Sistemin Sakıncaları

– Tek isimli, tek turlu çoğunluk sisteminin bütün sakıncaları dozu azalmış biçimde bunda da vardır. Ek olarak;

– İkinci tur temelde partiler arası anlaşma ve pazarlığa dayanır. Bu turda partiler zayıf oldukları yerde ittifak ettikleri partileri desteklerken, kuvvetli oldukları yerde destek alırlar. Seçmenler partilerinin bu pazarlık ve anlaşmaları doğrultusunda oy kullanırlar. Sadece "yüzen oylar" dediğimiz kararsız oylar ikinci turda yeniden tavır belirlerler. Dolayısıyla seçmen ikinci turda serbest oy kullanma durumunda değildir.

– İkinci turun yarattığı sağ ve sol bloklaşma, merkez sağ ve merkez sol partilerin, sağ ve sol kutup partilerine aşırı ödün vermelerine ve giderek sağ ve sol bloklaşmanın, kutuplaşmaya dönüşmesine yol açabilir. Hatta bu bloklaşma zorunluluğu, beklenmedik olağandışı ittifaklar da yaratabilir. İkinci turda diğer adaylar lehine çekilme ve feragatlerde siyasi ahlâkı rencide eden menfaatler, pazarlıklar, satışlar ortaya çıkabilir.

– Bu sistem, uç partilerin ekarte edilmesini sağlayamayabileceği gibi, bir partinin parlamentoda çoğunluk oluşturarak hükümet kurmasına da her zaman elverişli olamamaktadır. Örneğin, Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet döneminde bu sistem uygulandığı halde (ikinci tura katılma barajı olmaksızın), hükümet istikrarı sağlanamamış, 70 yılda 104 hükümet kurulmuştur. Yine, Fransa'da Beşinci Cumhuriyet döneminde de, ikinci turdaki baraja rağmen, dokuz genel seçimin beşinde hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek bir parlamento çoğunluğu elde edememiş, koalisyonlara gidilmek zorunda kalınmıştır.

9. TÜRK, Hikmet Sami., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 17.
TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 280.

– Bu sistem de, tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi gibi, sağ ve solda bloklaşma yoluyla, bir blokun bütün ülkedeki seçim çevrelerinde çok az oy farkı ile seçim kazanması durumunda, alınan oy oranı ile parlamentodaki temsil arasında büyük adaletsizliğe yol açabilmektedir. Nitekim, Fransa'da bu yaşanmış, 1958, 1968, 1981 ve 1993 parlamentolarına "bulunmayan Meclisler" adı verilerek, istikrar uğruna ortaya çıkan son derece adaletsiz temsil vurgulanmıştır. Bunlardan 1993 seçimlerinde ilk turda oyların % 40'ını alan sağ blok, ikinci tur sonunda Meclis'te sandalyelerin % 85'ini kazanmıştır.

– Yine, bu bloklaşma yüzünden, partiler ilk turda aldıkları oy oranının, ikinci turdaki ittifaklar nedeniyle, çok altında milletvekilliği ile temsil edilebilmektedirler. Örneğin, 1993 seçimlerinde Sosyalist Parti ilk turda % 29,79'la en fazla oy almışken, ikinci tur sonunda sadece 53 milletvekili çıkarabilmiştir.

– Nihayet, iki turlu çoğunluk sistemi her zaman sağ ve sol bloklaşmayı da sağlayamayabilmektedir. Nitekim, Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet döneminde sağlayamamış; bu dönem, Fransa'da en istikrarsız dönem olarak tarihe geçmiştir. Beşinci Cumhuriyet'de bloklaşmayı sağlayan ise % 12,5'lük ikinci tura katılma barajının yanında De Gaulle'nin şahsiyetidir. Fransa'da bloklaşma önce De Gaulle'yi destekleyenler - desteklemeyenler olarak oluşmuş, sonra da sağ ve sol bloklar olarak devam etmiştir¹⁰.

c) Listeli Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sistemi, tek isimli olarak (dar bölge) uygulanabildiği gibi; listeli olarak, geniş bölge seçim çevresinde de uygulanabilmektedir. Doğal olarak bu sistemde, partiler her seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısı kadar aday gösterirler. Bu bakımdan, seçmen, oy pusulasını liste halinde kullandığı için buna "listeli seçim", birden çok adaya oy verdiği için de "çok isimli" seçim usulü denir¹¹.

Listeli çoğunluk sistemi iki ya da tek turlu olabilmektedir. Bunlardan iki turlu listeli çoğunluk sistemi Fransa'da Üçüncü Cumhuriyet döneminde 1885 seçimlerinde uygulanmıştır. Tek turlu listeli çoğunluk sistemi ise Türkiye'de 1946-1960 yılları arasında uygulanmıştır.

10. BATUM, Süheyl., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 24-27.

TÜRK, Hikmet Sami., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 18-19.

11. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 281-282.

ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin....." Sh. 44-46.

Listeli çoğunluk sistemi "artık temsil" ya da "eksik temsil" yönünden tek isimli çoğunluk sisteminden çok daha adaletsiz sonuçlar doğurmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, Türkiye'de, Demokrat Parti, 1957 seçimlerinde oyların yaklaşık % 48'ini aldığı halde, Meclis'de yaklaşık % 69 (424 milletvekili) ile temsil edilirken; muhalefet partileri (CHP-CMP-Hür P) oyların % 52'sini almalarına rağmen, Meclis'de ancak % 31 (186 milletvekili) ile temsil edilebilmişlerdir¹². Bu adaletsiz sonuçlarından dolayıdır ki, demokratik ülkelerde bu sistem, günümüzde hemen hemen terkedilmiş durumdadır.

2- Nisbi Temsil Sistemi

Bu sistemde ilk plânda tutulan amaç siyasal partilerin güçleri oranında parlamentoda temsil edilmeleridir. Yani, toplumdaki siyasal görüşler parlamentoya da güçleri oranında yansıtacaktır. Dolayısıyla, nisbi (orantılı) temsil sistemi, seçim sisteminin işlevlerinden adil (demokratik) temsile öncelik veren bir sistemdir. Bu sistem doğal olarak geniş bölge seçim çevreleri gerektirir.

Bu sistemde temel sorun, partilerin aldıkları oyların parlamentoya nasıl yansıtılacağıdır. Bunu sağlamak için birçok teknik yöntemler ve hesaplamalar türetilmiş, bu da nisbi temsil sisteminin çok sayıda değişik uygulamalarına yol açmıştır. Hatta, nisbi temsil-çoğunluk sistemi birleşmesinden oluşan karma sistemler de türetilmiştir. Yaygın olarak kullanılan hesaplama yöntemlerine göre:

a) Çevre Seçim Sayısı İle Orantılı Temsil Sistemi

Bu sistemde her partinin aldığı oy, o seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısına bölünür. Bu sayı her partide kaç defa varsa, o parti o kadar milletvekili çıkarır. Ama çoğu kez iş bu aşamada bitmez; artık oylar ve bu oyların karşılığı milletvekilliklerin paylaşılması sorunu ortaya çıkar. Artık oylar nasıl değerlendirilecektir? Bunun için de, "tam olarak uygulanan, nisbi temsil sistemi" ve "yaklaştırmalı nisbi temsil sistemi" gibi yöntemler üretilmiştir. Tam olarak uygulanan nisbi temsil sisteminin en yaygın olan uygulanan, "milli bakiye" ya da "ulusal artık" sistemidir. Bu sistem seçim sistemleri içinde en adil olanıdır ve siyasi partiler aldıkları oy oranı ile eşit oranda parlamentoda milletvekilliği kazanırlar. Yaklaştırmalı nisbi temsil sisteminin en yaygın uygulamaları ise "en yüksek kalan" ve "en yüksek ortalama" sistemleridir. Bu sistemler de, partilerin aldıkları oy oranı ile orantılı olarak parlamentoda temsil edilmeleri yönünden, milli bakiye sistemine en yakın sistemlerdir¹³.

12. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 284.

13. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 284-290.

ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin...." Sh. 66 vd.

b) *d'Hondt Sistemi*

Nisbi temsil sisteminin, başta birçok Avrupa ülkesi olmak üzere en yaygın uygulananı d'Hondt sistemidir. Bu sistemde siyasal partilerin aldıkları oylar, partilerin o seçim çevresinde çıkaracakları milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar (1, 2, 3, 4, 5-vd.) sırayla bölünür. Bu bölme sonucu ortaya çıkan paydalar büyüklük sırasına göre, o seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısına kadar dizilir. Bu dizimde paydalar hangi partilere aitse, o partilerin adayları kendi sıralamalarına göre seçilmiş sayılır. Bu sistemin büyük partiler lehine % 5-10 avantaj sağlayabileceği söylenebilir.

Nisbi temsilin, d'Hondt sisteminin mantığından esinlenerek uyarlanan, İskandinav ülkelerinin uyguladığı "Sainte Leque" Sistemi adı verilen, birer atlayarak (1'e, 3'e, 7'ye-vd.) bölme sistemi de vardır. Kuşkusuz bölen büyüdükçe küçük partilerin lehinedir. Bölen küçüldükçe ise büyük partilere avantaj sağlar.

Bu formüllerin yanında, Hikmet Sami Türk'ün de, yine d'Hondt sisteminden esinlenip uyarlayarak, Türkiye için önerdiği, siyasal partilerin aldıkları oyları yarımsar puan büyülterek (1, 1,5, 2, 2,5, 3, 3,5-vd.) bölme işlemi ile hesaplama önerisi vardır. Bu sistemin büyük partilere % 10-15 avantaj sağlayacağı ileri sürülmektedir. Hikmet Sami Türk'ün, bir de, partilerin aldıkları oyları, o seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısından başlayarak (-... 5, 4, 3, 2, 1) çarpma ve bunları büyüklük sırasına dizerek, milletvekillerini partilere dağıtma önerisi vardır ki; bunun da büyük partilere % 12-15 arasında bir avantaj sağlayacağı ileri sürülmüştür¹⁴.

B- *Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararları*

1- **1982 Anayasası'ndan Önceki Dönem**

a) *1946-1960 Dönemi*

Kuşkusuz, Türkiye'de milletvekili seçimleri ilk defa 1946'da yapılmış değildir. Ancak, Türkiye'de çok partili siyasi hayata 1946'da geçilmiş; böylece yarışmacı seçimler de 1946'da yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'de 1946-1960 yılları arasında yapılan 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimleri "listeli basit çoğunluk sistemine" göre yapılmıştır.

14. TÜRK, Hikmet Sami., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 48.

Bunlardan, çok partinin katıldığı ilk seçimler olan 1946 seçimlerinde CHP: 396, DP: 62 ve Bağımsızlar da 7 milletvekilliği kazanmış; Milli Kalkınma Partisi ise hiç milletvekilliği kazanamamıştır. Bu seçimlerde yeni kurulduğu ve henüz yeterince örgütlenemediğinden, 465 milletvekilliği için ancak 273 aday gösterebilen DP, 62 milletvekili çıkarınca, bir yandan seçimlerin dürüst yapıldığını ileri sürerek seçimin güvenceye kavuşturulmasını isterken; diğer yandan, bu seçim sisteminin yapay çoğunluklar yarattığını ileri sürerek, değiştirilmesini talep etmiştir¹.

Oysa, bundan sonra yapılacak üç seçimde de, aynı seçim sisteminin uygulanması sonucu, aşağıdaki tablolarda da görüleceği üzere, bu kez DP lehine parlamentoda yapay, haksız çoğunluklar oluşmasına karşın, muhalefetin itirazlarına rağmen DP seçim sistemini değiştirmeye yanaşmayacaktır. Bu dönem, seçim sistemi konusunda, özellikle iktidar partilerinin objektif olamayacakları ve iktidarlarını devam ettirebilmek için, her zaman kendilerine avantaj sağlayan sistemi en iyi seçim sistemi olarak görme tutkularından kolay kolay vazgeçemeyeceklerinin tipik örneklerinden biridir.

1950 ile 1960 arasında yapılan seçim sonuçlarına ilişkin bu üç tablo bize, listeli çoğunluk sisteminin, en büyük parti lehine temsil adaleti bakımından ne kadar büyük haksızlık ve adaletsizliklere yol açtığını ve bu sistemin küçük partilere siyasal hayatta yaşama şansını hemen hemen hiç tanımadığını açıkça göstermektedir. Bu dönemin noktalanmasında ve 27 Mayıs 1960 ihtilâli ile demokrasiye bir süre ara verilmesinde, bu son derecede adaletsiz seçim sisteminin yarattığı, siyasal iktidarın demokratik meşruluğu sorununun da payı olabileceğini gözönünde bulundurmak gerekir.

1950-1960 Dönemi Milletvekili Seçim Sonuçlarını Gösteren Tablolar²:

TABLO 1:

Yıl	Partiler	Oy oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim sistemi
1950	D.P.	53.35	408	83.57	Listeli Çoğunluk
	C.H.P.	39.78	69	14.40	
	M.P.	3.02	1	0.20	
	Bağımsız	3.85	9	1.83	
Toplam			487	99.80	Seçime Katılma Oranı: % 89.3

1. ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi" Sh. 128.

2. Bu konuda yapılan değişik tablolarda oranlarla ilgili % 1'i aşmayan çok küçük farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, bu tabloların buradaki konuşma amacına zarar verir nitelikte değildir. Bu çalışmada koyduğumuz yukarıdaki tablo Oya Araslı'nın bir çalışmasından alınmıştır. ARASLI, Oya., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Getirdikleri", Prof. Dr. Bülent Nuri Esen'e Armağan, AÜHF Yayınları, No: 417, Ankara 1977 Sh. 11. Bu konuda farklı tablo ve kaynaklar için ayrıca bkz. ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi...." Sh. 130 vd.

TABLO 2:

		Oy oranı	M.V.	Temsil	
1954	D.P.	56.61	503	92.98	Listeli Çoğunluk
	C.H.P.	34.78	31	5.52	
	C.M.P.	4.69	5	0.90	
	Bağımsız	2.49	2	0.33	
Toplam			541	99.77	Seçime Katılma

TABLO 3:

		Oy oranı	M.V.	Temsil	
1957	D.P.	47.70	424	69.50	Listeli Çoğunluk
	C.H.P.	40.82	178	29.18	
	C.M.P.	7.19	4	0.66	
	H.P.	3.86	4	0.66	
Toplam			610	100.00	Seçime Katılma Oranı: % 76.6

b) 1961-1980 Dönemi

1961 Anayasası da, 1924 Anayasası gibi, bir seçim sistemi yine öngörmüyordu; ama, Anayasa'nın 55. maddesindeki "Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır" hükmü ile, seçim hukukunun temel ilkelerini Anayasa kuralı haline getirmiştir. Aynı şekilde, milletvekili sayısı ve seçimle belirlenen senatör sayısı bakımından "sabit sayı" tercihini yapmış; buna göre de milletvekili sayısını 450 (AY. Md. 67), Cumhuriyet Senatosu'nun seçimle belirlenen üye sayısını ise 150 (AY. Md. 70) olarak tesbit etmiştir.

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra, 13 Aralık 1960 tarih ve 157 sayılı Kanun'la³ oluşturulan Kurucu Meclis'e seçim kanunlarını hazırlama görevi de verilmişti. Kurucu Meclis çalışmalarında sıra seçim kanununa geldiğinde, hangi seçim sisteminin abul edileceği doktrinde ve Temsilciler Meclisi'nde oldukça uzun tartışılmıştır⁴. Kuşkusuz, 1960 öncesinde uygulanmış olan seçim sistemi

3. RG. 16/12/1960, Sy. 10682.

4. Bu dönemde seçim sistemiyle ilgili tartışmalar ve öneriler için bkz. "SBF İdari İlimler Enstitüsü'nün Gerekçeli Anayasa Tasarısı ve Seçim Sistemi Hakkındaki Görüşü", Ankara, 1960, Sh. 88-102. Konuya ilişkin Kurucu Meclis'teki tartışmalar için bkz. ÖZTÜRK, Kazım., "İzahlı, Gerekçeli, Ana Belgeli ve Maddelere Göre Tasnifli Bütün Tutanakları ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası" Ankara, 1966.

ve doğurduğu sonuçlar da yeni seçim kanununun hazırlanmasında etkili olmuştur. Kurucu Meclis'in seçim hukukuna ilişkin çalışmaları sonunda üç ayrı kanun kabul edilmiştir. Bunlar: 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Hakkında Kanun⁵, 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu⁶ ve bugün halen değişiklikleri ile birlikte yürürlükte olan ve seçim hukuku ile ilgili genel hükümleri içeren 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'dur⁷.

306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu seçim sistemi olarak nisbi temsilin "seçim çevresi barajlı d'Hondt" sistemini tercih etmişti. Bu sisteme göre, bir seçim çevresinde geçerli oyların toplamı, o seçim çevresinden çıkacak olan milletvekili sayısına bölünerek o seçim çevresindeki seçim sayısı bulunacak ve bu sayı baraj kabul edilerek, bu sayının altında oy alan partiler ya da adaylar o seçim çevresindeki milletvekili paylaşımına katılmayacaklardır. Bir seçim çevresinde barajı aşan partiler ya da adaylar arasında, o seçim çevresinde çıkarılacak olan milletvekilleri, d'Hondt sistemine göre paylaşılacaktır. 306 sayılı Kanun'un getirdiği bir diğer yenilik de milletvekillerinin parti listeleri içindeki dağılımında, "tercihli liste" usulünü benimsemiş olmasıdır. Bu usulle de seçmenler, siyasi partilerin sıralarını belirlediği liste içindeki adayları kendi tercihinine göre sıralayabilecek; böylece, bir parti listesi içinde seçmenlerin en çok tercih ettikleri adaylar, o partinin o seçim çevresindeki milletvekili paylaşımında elde ettiği sayı kadar, tercih sırasına göre seçilmiş olacaklardır. Ayrıca, bu Kanun'la milletvekili seçiminde "her il bir seçim çevresi" olarak kabul edilmiştir. 1961 Milletvekili Seçimi "seçim çevresi barajlı d'Hondt" sistemiyle yapılmıştır.

304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Seçimi Kanunu ise, seçimle belirlenen 150 senatörün seçiminde, 1960 öncesi uygulanan "listeli basit çoğunluk" sistemini öngörmüştü. Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi için farklı seçim sistemleri öngörülmesinin amacı, her iki Meclis'in siyasi güçler dengesi bakımından farklı ağırlıkta oluşmalarını sağlamaktır. Ancak, sonradan çıkarılan 1964 tarih ve 447 sayılı Kanun'la⁸ Cumhuriyet Senatosu üyelerinin seçiminde de milletvekili seçimlerinde olduğu gibi, nisbi temsil sisteminin d'Hondt uygulamasına geçilmiştir.

Ancak, her iki Meclis seçimlerinde de d'Hondt sistemi uygulaması, parlamentoya iki büyük partinin hâkim olmasını sağladığı ve küçük partilerin parla-

5. RG. 30/5/1961, Sy. 10815.

6. RG. 30/5/1961, Sy. 10815.

7. RG. 2/5/1961, Sy. 10793.

8. RG. 22/4/1964, Sy. 11689.

mentoda aldıkları oy oranında temsil edilmelerini engellediği gerekçesiyle eleştirilmiştir⁹. Bunun üzerine, 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda değişiklik yapılarak, d'Hondt istemi terkedilmiş; yerine 1965 tarih ve 533 sayılı Kanun'la¹⁰ tam olarak uygulanan nisbi temsil sisteminin "milli bakiye" ya da "ulusal artık" usulü kabul edilmiştir.

Ulusal artık sistemine göre, her seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamı, o çevreden seçilecek milletvekili sayısına bölünerek, bulunan seçim sayısına göre, milletvekilleri partilere ve bağımsız adaylara dağıtıldıktan sonra, partilerin artık oyları ile açıkta kalan milletvekilleri ulusal seçim çevresinde toplanmaktadır. Daha sonra, artık oyların ve açıkta kalan milletvekillerinin ulusal plânda değerlendirilmesinde ise, her partinin ülke düzeyindeki artık oylarının toplamı, ülke çapındaki açık milletvekilliği sayısına bölünerek bir "ulusal seçim sayısı" bulunur. Bu ulusal seçim sayısı, her partinin ülke çapındaki artık oyunda kaç defa varsa, o parti artık oylarıyla o kadar daha milletvekilliği kazanmış olur. Bu işlemler sonunda yine artık oy ve açık milletvekilleri kalacak olursa, bu kez partilerin artık oylarının büyüklük sırasına göre, kalan milletvekillikleri paylaşılır¹¹.

Kuşkusuz, ulusal artık sistemi her oyu değerlendiren, dolayısıyla da, partilere aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilme olanağı veren, bu yönüyle de demokratik temsil ilkesi yönünden en adil olan bir seçim sistemidir. Temsilde adalet ilkesini esas aldığından, büyük partilere hiç avantaj sağlamayan ve dolayısıyla da yönetimde istikrarı öngörmeyen bir sistemdir. Bu yönüyle de, genel olarak çok partili siyasi hayata ve koalisyon hükümetlerine yol açar. Türkiye'de o zaman bu sistemin tercih edilmesinde, yapılacak seçimlerde, Adalet Partisi'nin tek başına iktidar olma ihtimalini önleme amacının da rol oynadığı söylenebilir.

Ulusal artık sistemi, 1965 seçimlerinde uygulandıktan sonra, bu sistemle tek başına iktidar olmuş A.P çoğunluğu tarafından, bu kez tek başına iktidarını sürdürmek amacıyla, 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda, 20/3/1968 tarih ve 1036 sayılı Kanun'la¹² yapılan yeni bir değişiklik sonucu kaldırılarak, tekrar Kanun'un 1961 metninin benimsediği, "seçim çevresi barajlı d'Hondt" sistemine dönülmüştür. Ancak, bu değişiklik hakkında AYM'ne iptal davası açılması üye-

9. ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi" Sh. 140.

10. RG. 20/2/1965, Sy. 11934.

11. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku", Sh. 289, ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi..." Sh. 141.

12. RG. 23/3/1968, Sy. 12880.

rine, AYM, 1036 sayılı Kanun'un "baraja ilişkin hükmünü" (Ek. m. 32. f. 4) Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir. AYM, 1968/13 karar sayılı tarihi kararında ¹³, "seçim çevresi barajlı d'Hondt" sistemi ile ilgili özetle şu değerlendirmeyi yapmıştır: ".... Engelli (barajlı) seçim düzeni, seçmen azınlığına dayanan temsilcilerin Meclis'te çoğunluk sağlayarak yurt yönetiminin başına geçmelerine yol açabileceğinden -demokratik hukuk devleti ilkesine- ... seçmene kendisiyle aynı doğrultuda kullanılan oyların belli bir sayıyı doldurmaması halinde, bu oyların tümünün nazara alınmayacağını önceden bildirmekte ve seçmeni daha başlangıçta bir ruhi baskı altına ve tereddüt içine düşürmektedir. Bu nedenle -serbest oy ilkesine-; bir bölüm siyasi partilerin topladığı oyları nazara almamak ve onların payına düşen milletvekillerini öteki partiler arasında bölüştürmek, bir bölüm siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru sayılması sonucu doğurduğundan -siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olduğu ilkesine-; seçim sonuçlarının değerlendirilmesini, olağan koşullardan başka bir de tamamen yasa koyucunun takdiri ile yaratılmış yapay bir koşulun gerçekleşmesine bağlamıştır ve böylece (Anayasa'daki) seçilme yeterliğine ilişkin kurallara yasa ile yeni bir sınır konulmuş olmakla -Anayasa'daki seçilme yeterliğine ilişkin ilkelere- aykırıdır." Özetle, AYM, seçim sistemini değerlendirirken, 1961 Anayasası döneminde yönetilebilirlik ya da istikrar ilkesi ile demokratik ya da adil temsil ilkesi dengesinde, istikrarı değil, demokratik ya da adil temsili tercih eden bir tavır almıştır.

Mahkeme'nin bu kararı uyarınca, 1036 sayılı Kanun'un baraja ilişkin hükmünün iptali ile seçim sistemi kendiliğinden yalın haliyle d'Hondt sistemine dönüşmüş oldu. Kuşkusuz, bu sistem kanun koyucunun amaçladığı bir sistem değildir. Başka bir ifadeyle AYM'nin iptal kararıyla, kanun koyucunun öngörmediği bir seçim sistemi ortaya çıkmıştır.

AYM'nin bu kararını öğretilerde destekleyenler de çıkmışsa da ¹⁴, kararın gerekçeleri ve sonuçları siyasi çevreler ve öğretilerde daha çok yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Bu eleştirilere göre ¹⁵, 1961 Anayasası belli bir seçim sistemi öngörmemiş, demokratik devlet ilkesi ve Anayasa'nın seçimlerle ilgili diğer hükümlerine uygun olmak şartıyla, yasama organının dilediği seçim sistemini kabul etmesini onun takdir alanına bırakmıştır. Bir demokratik rejimde seçime ka-

13. AYM. E. 1968/15, K. 1968/13, KT. 3, 4 ve 6/5/1968, AYMKD Sy. 6, Sh. 149-152.

14. ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi" Sh. 144-145.

15. ÖZBUDUN, Ergun., "Türk Anayasa Hukuku", Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara, 1995, Sh. 235.
ARASLI, Oya., "Türkiye'de Seçim Sisteminin Getirdikleri" Sh. 24.

tılan herkesin parlamentoya girmesi şart değildir. Demokratik rejimin belirgin özelliği, çoğunluğun azınlığı ezememesi ve muhalefet olanağının tehdit edilmesidir. Bu eleştirilere göre, AYM bu kararında, demokrasiyi nisbi temsille, hatıta nisbi temsilin saf şekliyle özdeşleştirme hatasına düşmüştür.

AYM'nin bu kararından sonra kanun koyucunun seçim sistemi ile ilgili bir değişiklik ya da yeni bir düzenleme yapmaması nedeniyle, bu tarihten sonra 12 Eylül 1980'e kadar Türkiye'de yapılan 1969, 1973 ve 1977 Milletvekili Genel Seçimleri "d'Hondt" sistemiyle yapılmıştır. Dolayısıyla, bu üç dönemde uygulanan seçim sisteminin belirleyicisi de AYM olmuştur. Bu dönemde Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde de 304 sayılı Kanun'un öngördüğü yine "d'Hondt" sistemi uygulanmıştır.

1961-1980 Dönemi Milletvekili Seçim Sonuçlarını Gösteren Tablolar ¹⁶

TABLO 1:

Yıl	Partiler	Oy oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim sistemi
1961	A.P.	34.79	156	34.66	Barajlı D'Hondt
	C.H.P.	36.79	173	38.44	
	Y.T.P.	13.72	65	14.22	
	C.K.M.P.	13.96	54	12.00	
	Bağımsız	0.8	2	0.44	
Toplam			450	99.76	Seçime Katılma Oranı: % 81

TABLO 2:

Yıl	Partiler	Oy oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim sistemi
1965	A.P.	52.87	240	49.77	Milli Bakiye (Ulusal Artık)
	C.H.P.	28.75	134	29.77	
	C.K.M.P.	2.24	11	2.4	
	M.P.	6.26	31	6.83	
	T.İ.P.	2.97	15	3.31	
	Y.T.P.	3.72	19	4.22	
	C.K.M.P.	13.96	54	12.00	
	Bağımsız	3.19	-	-	
Toplam			450	99.31	Seçime Katılma Oranı: % 71.3

16. Bu tablolar Devlet İstatistik Entitüsü'nün Yayınları dikkate alınarak Oya Araslı'nın yaptığı bir çalışmadan alınmıştır. Bkz. ARASLI Oya., "Türkiye'de Seçim Sisteminin Getirdikleri" Sh. 11-12. 1950-1965 seçimleri için ayrıca bkz. ABADAN, Nemin., "Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilim Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili", Ankara, 1966, Tablolar ve tablolarla ilgili kaynaklar için bkz. ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi" Sh. 146 vd.

TABLO 3:

Yıl	Partiler	Oy oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim sistemi
1969	A.P.	46.5	256	56.81	Barajsız D'hondt
	C.H.P.	27.4	143	31.77	
	C.G.P.	6.6	15	3.33	
	M.P.	3.2	6	1.33	
	M.H.P.	3.0	1	0.22	
	T.B.P.	2.8	8	1.77	
	T.İ.P.	2.7	2	0.44	
	Y.T.P.	2.2	6	1.33	
	Bağımsız	5.6	13	2.88	
Toplam			450	99.98	Seçime Katılma Oranı: % 64.3

TABLO 4:

Yıl	Partiler	Oy oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim sistemi
1973	A.P.	29.8	149	33.11	Barajsız D'hondt
	C.H.P.	33.3	185	41.11	
	C.G.P.	5.3	13	2.8	
	D.P.	11.9	45	10.00	
	M.P.	0.6	-	-	
	M.H.P.	3.4	3	0.66	
	M.S.P.	11.8	48	10.66	
	T.B.P.	1.1	1	0.22	
	Bağımsız	2.8	6	1.33	
Toplam			450	99.83	Seçime Katılma Oranı: % 66.8

TABLO 5:

Yıl	Partiler	Oy oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim sistemi
1977	C.H.P.	41.4	213	47.3	Barajsız D'hondt
	A.P.	36.9	189	42.0	
	M.S.P.	8.6	24	5.3	
	M.H.P.	6.4	16	3.6	
	C.G.P.	1.9	3	0.7	
	D.P.	1.9	1	0.2	
	T.B.P.	0.4	-	-	
	T.İ.P.	0.1	-	-	
	Bağımsız	2.5	4	0.9	
Toplam			450	100	Seçime Katılma Oranı: % 72.4

1961-1980 döneminde yapılan beş Milletvekili Genel Seçim sonuçlarına ilişkin bu tablolar, seçim hukukuna ilişkin olarak çok yönlü tahlil konusu olabilir. Kuşkusuz, biz burada, bu tabloları bu çok yönleriyle değil, sadece konumuz olan seçim sistemine ilişkin yönüyle değerlendireceğiz.

Konuya seçim sistemleri yönünden baktığımızda da bu tablolardan yine birçok tesbitler yapılabilir. İlk olarak, bu dönemdeki beş seçimden biri barajlı d'Hondt, biri milli bakiye ve üçü de barajsız d'Hondt sistemi ile yapılmış olup, bunların hepsi nisbi temsil sisteminin değişik uygulamalarıdır. Diğer bir tesbit, bu beş seçimden ikisinde bir partinin (AP) tek başına hükümet kurabileceği bir çoğunluk elde edebilmesine karşın, üçünde hiçbir partinin böyle bir çoğunluk elde edememesi; ama, en çok oy alan partinin, küçük bir ortakla koalisyon kurabileceği bir tablonun ortaya çıkmış olmasıdır. (Uygulamada, 1973 seçimlerinden sonra kurulan CHP-MSP koalisyonu dışındaki hükümetlerin, bu doğrultuda kurulmamış olması, seçim sistemi ile ilgili olmayıp; başta henüz sağ ve sol partiler arasında uzlaşma geleneğinin olmaması gibi başkaca zorlayıcı etkenlerle ilgilidir.) Bu dönemde daha da ilginç olan bir tesbit de, nisbi temsil sisteminin tam uygulaması olan milli bakiye sisteminin uygulandığı 1965 seçimlerinde, AP'nin tek başına iktidar olacak bir çoğunluğu rahatlıkla elde etmiş olmasıdır. Yine, milli bakiye sisteminden sonra en adil seçim sistemlerinden biri olarak kabul edilen, nisbi temsilin bir başka uygulaması olan, barajsız d'Hondt sisteminin uygulandığı 1969 seçimlerinde de, AP yine tek başına iktidar olduğu bir çoğunluğu rahatlıkla elde edebilmiştir. Bu sonuçlara göre, özetle, 1961-1980 döneminde uygulanan seçim sistemlerinin ve ortaya çıkan seçim sonuçlarının "istikrar ilkesi" yönünden, çok da olumsuz sonuçlar doğurmadığı; hatta, eğer siyasi partiler arasında uzlaşma geleneği oluşturulabilseydi, son tahlilde olumlu nitelendirilebileceği dahi söylenebilir.

Çoğunluk sisteminden nisbi temsil sistemine geçildiği ve bu doğrultuda çevre barajlı d'Hondt sisteminin uygulandığı 1961 seçimlerinde, ilginç olan tesbitler de, dört partinin Meclis'e girmesine karşın, hiçbir partinin tek başına iktidar olacak bir çoğunluk elde edememesi; iki büyük parti olan CHP ile AP'nin ve iki küçük parti olan CKMP ile YTP'nin birbirine çok yakın oranda oy almalarıdır. Yine, bu seçimlerde ilginç olan bir başka sonuç da, d'Hondt uygulamasına rağmen, bütün partilerin aldıkları oy oranı ile elde ettikleri milletvekili sayısı arasında, çok yakın bir orantılılık olmasıdır. Başka bir ifadeyle, artık ya da eksik temsil olmamasıdır.

Milli bakiye (ulusal artık) sisteminin uygulandığı 1965 seçimlerinde, bu sistem özelliğini göstermiş, bir yandan partiler aldıkları oy oranında milletvekili çıkarırken; diğer yandan Meclis'e giren parti sayısı altıya çıkmıştır. Bu seçimlerde AP 36, CHP 32, CKMP 11, MP 25, TİP 13 ve YTP de 16 milletvekilliğini¹⁷ artık oyların değerlendirildiği ulusal seçim çevresinden elde etmişlerdir.

Bu tablolardan çıkan bir başka sonuç da, d'Hondt sisteminin, büyük partilere, aldıkları oy oranına göre çıkardıkları milletvekili oranı bakımından, % 5-10 arasında avantaj sağlamasına karşın; küçük partilerin de ters yönde aleyhinde sonuçlar doğurmasıdır. Bu doğrultuda, AP 1969 seçimlerinde % 10,3'le en fazla artık temsil elde ederek, bu sayede tek başına iktidar olma çoğunluğunu yakalamıştır. AP, 1973 seçimlerinde % 3,3, 1977 seçimlerinde ise % 5,1 artık temsil elde edebilmiştir. Aynı şekilde, diğer büyük parti olan CHP, 1969 seçimlerinde % 4,3, 1973 seçimlerinde % 7,8 ve 1977 seçimlerinde % 6 artık temsil elde etmiştir. Buna karşın, d'Hondt sisteminin, bu d önemde, küçük partileri maruz bıraktığı en fazla eksik temsil oranı ise % 3,3'tür. Gerek artık temsil, gerekse eksik temsil yönünden, bu oranların makul, kabul edilebilir ve ölçülü olduğu açıktır. Bu arada barajsız d'Hondt sistemi küçük partileri koruyucu etkisini de göstermiş, 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde sekiz siyasi parti Meclis'e girebilmiştir. Özetle, bu sonuçlar da bize, 1961-1980 döneminde uygulanan seçim sistemlerinin ortaya çıkardığı sonuçların, "demokratik ya da adil temsil ilkesi" yönünden son derecede doyurucu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, bu dönemde uygulanan seçim sistemleri demokratik çoğulculuğu ve siyasal katılımı teşvik ettiği, ideoloji, program ve sayıları bakımından, siyasi partilerin gelişmesini ve seçim yarışına etkili bir şekilde katılmasını sağladığı için, 1961 Anayasası'nın seçim ilkeleri, siyasi partiler, ideolojik ve kurumsal çoğulculuk alanındaki demokratik düzenlemelerine de uygun düşmüştür.

Konuya demokratik meşruiyet açısından bakıldığında da, bu dönemde oluşturulan hükümetlerin çok kuvvetli oy desteğini de arkalarına aldıkları, bu anlamda sadece hükümet istikrarını değil, daha da önemli olan siyasal istikrarı da öngördüklerini görüyoruz. Nitekim, bu dönemde, 1977 seçimlerinden sonra kurulan ve güvenoyu alamayan CHP azınlık hükümetinin arkasında bile % 41,4 oy desteği vardır. AP'nin 1965-1969 dönemindeki tek başına iktidarında arkasında % 52,87; 1969 seçimleri sonrasındaki tek başına iktidarında ise arkasında % 46,5 oy desteği vardır. 1961 seçimlerinden sonra oluşturulan CHP-AP koalisyon

17. ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi...." Sh. 147.

hükümetlerinin arkasında % 71,5, CHP-MSP koalisyonunun arkasında % 45; yine bu dönemde kurulan Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükümetlerinin arkasında da % 50-60'ın üzerinde oy desteği vardır.

Ancak, son iki dönemde koalisyon hükümetleri kurmak ve kurulan hükümetleri çalıştırmaktaki, koalisyonların olmazsa olmaz şartı olan uzlaşma anlayışı, erdemi, özverisi ve geleneğinin yokluğu yüzünden; hükümet kurmak ve hükümet etmekteki başarısızlıkların, mevcut seçim sisteminden kaynaklandığı ileri sürülerek, çoğunluk sisteminin ya da büyük partilere daha fazla avantaj sağlayan bir seçim sisteminin benimsenmesi, siyasi partilere seçimlere ortak liste ile katılma imkânı tanınması ve hükümet krizlerinin uzamasını önlemek için Cumhurbaşkanı'nın seçimleri yenileme yetkisinin genişletilmesi gibi görüş ve öneriler¹⁸ ortamında 12 Eylül 1980'e gelinmiştir.

2- 1982 Anayasası Dönemi

a) 1980-1983 Dönemi

12 Eylül 1980 tarihinde demokrasiye bir kez daha ara verilmesinden iki yıl iki ay sonra yürürlüğe giren 1982 Anayasası ile Türkiye'de yeniden demokrasiye geçiş süreci başlatılmıştır. 1982 Anayasası da, ilk metninde, 1961 Anayasası gibi seçim sistemi konusunda suskun kalarak herhangi bir seçim sistemi öngörmemiş ve yine 1961 Anayasası'nın 55. maddesinde olduğu gibi, 1982 Anayasası da 67. maddesinde, "Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yargı yönetimi ve denetimi altında yapılır" hükmünü düzenleyerek, seçim hukukunun temel ilkelerinin bir Anayasa kuralı olarak devamını sürdürmüştür. Ancak, 23/7/1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun'la yapılan Anayasa değişikliği¹ ile, Anayasa'nın 67. maddesine eklenen "Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir" şeklindeki 6. fıkra ile, seçimin iki temel işlevi ve aynı zamanda seçim sistemlerinin iki temel ilkesi, ilk kez bir Anayasa kuralı haline getirilmiştir.

1982 Anayasası, 1961 Anayasası'ndan farklı olarak tek Meclis'li bir parlamento öngörmüş ve ilk metninde 75. maddesiyle milletvekili sayısını 400 sabit sayısı olarak belirlemiştir. Ancak, Anayasa'da 17/5/1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikle² bu sayı önce 450 sabit sayısına; yukarıda sözünü ettiğimiz son Anayasa değişikliği ile de 550 sabit sayısına yükseltilmiştir.

18. Bu tartışmalar ve öneriler için bkz. Tercüman, "Anayasa ve Seçim Sistemi Semineri", İstanbul, 1980 ARASLI, Oya., "Seçim Sistemlerinin Getirdikleri" Sh. 23-27.

1. RG. 26/7/1995, Sy. 22355.

2. RG. 18/5/1987, Sy. 19464.

12 Eylül 1980 döneminde, 29 Haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı Kanun'la³ oluşturulan Kurucu Meclis'in görevleri arasında seçim kanununu hazırlamak da sayılmıştı. Bu dönemde, Kurucu Meclis'in sivil kanadı olan Danışma Meclisi, seçim kanununu hazırlarken, 12 Eylül 1980 öncesinde özellikle 1970'li yıllarda yaşanan hükümet krizlerinin, zayıf koalisyon hükümetlerinin ve bu doğrultuda kamuoyundaki bazı çevrelerin eleştiri ve beklentilerinin etkisi altında kalarak, bu sıkıntıları tekrar yaşamayı önlemek amacıyla, birçok değişiklik yapılmakla birlikte, bugün halen yürürlükte olan, 10/6/1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nu hazırlamıştır. Kurucu Meclis'in asker kanadı olan Milli Güvenlik Konseyi'nin de kabulüyle yürürlüğe konan⁴, 2839 sayılı Kanun'un, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu tasarısı metnine ilişkin rapordaki ifadeler, bu Kanun'un hangi etkiler altında ve hangi amaçla düzenlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu rapora göre⁵, "Bilindiği ve yaşandığı gibi 12 Eylül öncesi, istikrarsız koalisyon hükümetleri devri olmuş, koalisyonların kurulması ve devamında üzüntü veren olaylara şahit olunmuştur. Bundan dolayı da, yeni konacak seçim sisteminin herşeyden önce mümkün olduğu ölçüde istikrar sağlama-ya elverişli olması fikri benimsenmiş, bu hedefe yönelik kurallar araştırılmıştır... Çoğunluk sistemi ile nisbi temsil sistemi karşılaştırılmış ve nisbi temsilin d'Hondt türü benimsenmiştir. Ancak, ufak partilerin yasama meclisinde temsilini önlemek için, baraj konması gerekli görülmüş ve araştırmalardan sonra yurt genelinde % 10 oranında bir baraj benimsenmiştir. Diğer taraftan illerde de geçerli oy sayısını, çıkması gereken milletvekili sayısına bölmekle elde edilen seçim sayısını aşamayan partilerin paylaşmaya katılmaması (seçim çevresi barajı), adalete uygun görülerek sisteme konulmuştur."

Seçim sistemlerinin, iki temel ilkesinden "istikrar ilkesine" öncelik veren bir görüş ve yaklaşımla kabul edildiği açıkça ifade edilen, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, bu anlayış çerçevesinde, getirdiği düzenleme ile, seçim sistemi olarak, "çifte barajlı d'Hondt sistemini" öngörmüştür. Bu çerçevede, yeni seçim kanunu da, yine nisbi temsilin d'Hondt usulünü benimsemiş olmakla beraber, buna iki türlü baraj hükmü eklemiştir. Bunlardan birincisi ve yeni olanı, Kanun'un 33. maddesiyle öngörülen, "ülke genelinde geçerli oyların % 10'unu geçemeyen siyasi partilerin milletvekili çıkaramayacaklarını" öngören "ülke barajı"dır. İkincisi ise, Türkiye'de daha önce 1961 seçimlerinde uygulanan, 1965 se-

3. RG. 30/6/1981, Sy. 17386 (Mükerrer).

4. RG. 13/6/1983, Sy. 18076.

5. Bkz. "Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu" (1/672), Danışma Meclisi. S Sayısı 388.

çimlerinde terkedilen, 1968'de 1036 sayılı Kanun'la tekrar benimsenen, ancak aynı yıl AYM'nce iptal edilmiş olan "seçim çevresi" barajının yeniden benimsenmesidir. Kanun'un 34. maddesiyle yeniden öngörülen "seçim çevresi barajına" göre, "bir seçim çevresinde, kullanılan geçerli oylar toplamının, o çevrede çıkarılacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekili tahsis edilemez." Aynı maddenin son fıkrası ile de, seçime katılan siyasi partilerin hiçbirinin seçim çevresi barajını aşmaması halinde, milletvekilliklerinin barajsız d'Hondt sistemi uyarınca paylaştırılacağını hükme bağlamaktadır.

Yeni seçim sisteminin öngördüğü çifte barajlı d'Hondt uygulamasındaki, seçim çevresi barajı ve özellikle genel barajın büyük partiler yararına ve küçük partiler zararına çok güçlü bir faktör oluşturduğu kuşkusuzdur. Bu iki faktörün yanına d'Hondt sisteminin temelinde var olan yine büyük partilerin yararına ve küçük partilerin zararına işleyiş de üçüncü faktör olarak eklendiğinde, sistemin bütünüyle üç yönden büyük partilerin yararına, küçük partilerin zararına çalıştığı söylenebilir.

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, seçim sistemi dışında da, yine büyük partilere avantaj sağlar nitelikte başkaca hükümler de getirmiştir. Bunlardan seçim sonuçları bakımından en etkili ve seçim sistemi ile en ilişkili olanı seçim çevreleri ile ilgili yeni düzenlemedir. 1983 Milletvekili Seçimi Kanunu'na gelinceye kadar Türkiye'de her il bir seçim çevresi sayılmıştır. Bu kanun ise, fazla nüfuslu illerin, her biri en çok yedi milletvekilliğini aşmayacak şekilde, birden fazla seçim çevresine bölünmesi ilkesini getirerek, fazla nüfuslu illerin geniş olan seçim çevrelerini daraltmıştır. Buna göre en geniş seçim çevresi yedi milletvekili çıkarabilecektir. Bilindiği gibi, nisbi temsil sisteminde, dar seçim çevreleri daha çok yine büyük partiler yararına, küçük partiler zararına sonuçlar doğurmaktadır. Çünkü, seçim çevresi ne kadar genişse, yani ne kadar milletvekili çıkarıyorsa, seçim çevresi barajı o kadar küçüleceğinden küçük partilerin çevre barajını aşma şansları artar; seçim çevrelerinin daralması ise tersine çevre barajını yükselteceğinden, küçük partilerin barajı aşma şansları azalır ve bundan da büyük partiler yararlanır. Aynı şekilde, seçim çevrelerinin belirlenmesine ilişkin kurallar arasında, her il nüfusuna bakılmaksızın önce birer milletvekili tahsis edilmesi ve nüfus esasının ancak geri kalan milletvekilleri için uygulanması ilkesi de, az nüfuslu kırsal illeri, çok nüfuslu şehirleşmiş iller aleyhine yararlandıracak niteliktedir⁶. Çünkü, yine burada da, az nüfuslu, dolayısıyla az sayıda milletvekili çıka-

6. ÖZBUDUN, Ergun., "Türk Anayasa Hukuku" Sh. 240.

ran illerde seçim çevresi barajı daha yüksek olacağından, küçük partilerin seçim çevresi barajını aşma şansları azalacaktır. Dolayısıyla bu düzenlemenin de büyük partilerin yararına, küçük partilerin zararına işlediği söylenebilir.

Böylece, 1982 Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis, Anayasa ile öngördüğü "yönetilebilir demokrasi"⁷ anlayışını, yine kendisinin yaptığı 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile öngördüğü, "geniş seçim çevreleri daraltılmış", "% 10 genel barajlı" ve "seçim çevresi barajlı" olmak üzere oluşturduğu "çifte barajlı d'Hondt sistemi" ile de, "istikrar ilkesini ön plâna çekerek; yönetilebilir demokrasiyi adeta garanti edercesine, yönetilebilirliği seçim sistemi ile de takviye ihtiyacı duymuştur⁸.

12 Eylül 1980'den sonra, yeniden demokratik rejime geçiş sürecinin en önemli aşaması olan ve Milli Güvenlik Konseyi'nin vetoları nedeniyle ancak üç partinin katılabildiği 6 Kasım 1983 seçimleri bu sistemle yapılmış; ileride 1982 Anayasası döneminde yapılan seçimleri tablolar halinde bütünüyle tahlil ederken değerlendireceğimiz üzere, seçim sisteminden beklenen sonuçlar da elde edilmiştir.

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun öngördüğü seçim sistemi, adil temsil ilkesini adeta gözardı edercesine istikrar ilkesini ön plânda tuttuğu gerekçesiyle eleştirilmiş ve özellikle de % 10 ülke barajının çok yüksek olduğundan küçük partiler sıkça yakınmışlardır⁹. Ancak, bu Kanun 1982 Anayasası'nın Geçici 15. maddesi ile "Anayasa'ya aykırılığı iddia edilemeyen" kanunlar arasında sayılarak korumaya alındığı için AYM'nin önüne getirilememiştir. Bu nedenle AYM, 1982 Anayasası döneminde, seçim sistemi ile ilgili ilk denetimini ve değerlendirmesini, % 10 ülke barajının benzer versiyonunu öngören 18/1/1984 tarih ve 2972 sayılı Mahalli İdareler Seçimi Kanunu'nun¹⁰ öngördüğü "geçerli oylardan 1/10 indirimli d'Hondt sistemi" üzerinde yapmıştır. Seçim sistemi ile ilgili önemi nedeniyle, Mahkeme'nin konuya ilişkin olarak vermiş olduğu 1984/2 karar sayılı kararındaki¹¹ değerlendirmelerinden geniş bir özet vermeyi uygun bulduk. AYM'ne göre:

7. ÇAĞLAR, Bakır., "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi", Anayasa Yargısı, Ankara, 1990, Sh. 77-78.

8. YÜZBAŞIOĞLU, Necmi., "Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku" İstanbul, 1993, Sh. 164.

9. Bu eleştiriler ve değerlendirmeler için bkz. ARASLI, Oya., "Seçim Sistemleri Kavramı ve Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri (1876-1987)", Ankara, 1989.

10. RG. 18/1/1984, Sy. 18235, Mükerrer.

11. AYM. E. 1984/1, K. 1984/2, KT. 1/3/1984, AYMKD. Sy. 20, Sh. 184-190.

"2972 sayılı kanundaki onda bir indirimli baraj uygulamalı nisbi temsil sisteminin kabulü ile siyasi eğilimlerin temsili kadar istikrarın sağlanması da amaçlanmıştır... Seçimden bir çoğunluğun çıkmasının sağlanması amacıyla bir baraj konulmuş olması, uygulamada çoğunluk karşısında karşıt görüşü temsil edenlerin de seçilmesine engel olmamaktadır. Baraj uygulamasının yurt düzeyinde yalnız bir parti yararına işlediği söylenemez... Siyasi partiler seçimlerde objektif olarak düzenlenmiş baraj uygulamasını kendi yararlarına kullanabilme olanağına sahip bulunmaktadır... Anayasamız seçim sisteminin ne olacağı konusunda bir hüküm içermediğine göre, Anayasanın seçimler ve siyasi partilere ilişkin özel hükümlerini ihlâl etmeyen yasa koyucunun siyasi tercihlerine müdahale edilemez... Onda bir indirimli baraj uygulamalı nisbi temsil sisteminin demokratik toplum düzeninin gereklerine ters düşen bir yönü bulunmamaktadır. Hukuka bağlı batı demokrasilerinde, seçim sistemlerinin ülkenin şartlarına ve gereklerine göre çoğunluk veya nisbi temsil ya da her ikisi arasında yer alan sistemlerden birinin tercih edildiği ve bunların aynı derecede demokratik sayıldığı görülmektedir. Sistemin partiler arasında eşitsizliğe yol açtığı düşünülebilir. Ancak, bu eşitsizlik haklı bir nedene dayanmakta ise eşitlik ilkesinin çiğnenmiş olduğundan söz edilemez. Nisbi temsil sistemi yönünden 'temsil ve adalet' olan haklı neden; çoğunluk sistemi yönünden 'istikrardır'... Bir seçim sisteminin eşitliğe, dolayısıyla adalet ilkesine ağırlık vermesi, istikrarsızlığa neden olduğu; istikrara ağırlık vermesi de eşitliği, adaleti zedelediği gerekçesiyle eleştirilmektedir... Bunun takdirinin ise yasa koyucuya ait olduğu açıktır... Anayasanın 'siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır' ilkesi ile birden çok, başka bir anlatımla en az iki siyasi partinin kastedildiği anlaşılmaktadır... Sistemin küçük partiler yönünden özendirici olmadığı açıktır. Esasen sistem bu amaçla hizmet etmek için getirilmiştir."

Görüldüğü gibi AYM, seçim sistemine ilişkin değer yargılarında, 1968/13 karar sayılı kararından tamamen dönmüştür. Öngörülen baraj 1961 döneminden çok daha yüksek olmasına rağmen, bu kez istikrar ile adil temsil dengesinde istikrarı tercih etmiştir. Üstelik, kararında dengenin bozulduğunu, partiler arasında eşitsizliğe yol açtığını da kabul etmiş; ancak, istikrar tercihini eşitliğin bozulmasında haklı neden olarak görmüştür. İstikrara öylesine öncelik ve ağırlık vermiştir ki, adeta adil temsil ilkesini unutmuş, çok partililik anlayışını iki partililiğe kadar indirgeyebilmiştir. Neredeyse, sorunu tümüyle yasa koyucunun takdirine bırakarak kendi kendini yetkisizleştirmiştir. Aslında istikrarın değil, adil temsilin esas alınması gereken mahalli seçimlerde istikrara bu kadar önem verilmesi sorunun bir başka yönüdür ¹².

12. YÜZBAŞIOĞLU, Necmi., "Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku" Sh. 166.

b- 1984-1987 Dönemi

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu daha sonraki yıllarda çok değişikliğe uğramıştır. Bu bağlamda belki de en çok değiştirilen kanunlardan biri olmuştur. Bu değişikliklerin çoğu da 1987 Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde yapılmıştır. Yapılan bu değişikliklerle seçim sisteminin büyük partilere avantaj sağlayan niteliği daha da güçlendirilmiştir. Seçim sistemi ile ilgili yapılan değişiklikler, kontenjan adaylığı, seçim çevrelerinin küçültülmesi ve altı milletvekili çıkararak seçim çevrelerinde, seçim çevresi barajını saptamak için, yapılacak olan bölme işleminin bir eksiği ile yapılmasıdır.

Bu doğrultuda, 2839 sayılı Kanun'da öngörülen seçim sistemini ilgilendiren ilk değişiklik, 15/4/1986 tarih ve 3270 sayılı Kanun'la¹³ kontenjan adaylığı gösterilme zorunluluğu şeklinde olmuştur. Bu Kanun'la, Siyasi Partiler Kanunu'nun 38. maddesinde yapılan değişikliğe göre, "Siyasi partiler, 6 ve daha fazla milletvekili çıkaracak olan illerin 5, 6 ve 7 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde birer kontenjan adayı gösterir." 3270 sayılı Kanun'un 2839 sayılı Kanun'un 34. maddesini değiştiren hükmüne göre, "Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde, geçerli oyların en çoğunu almış siyasi partinin kontenjan adayı, seçim çevresi barajını aşmış olmasına bakılmaksızın milletvekilliğini kazanmış olur." Böylece, 3270 sayılı Kanun'la, daha önceden öngörülen "% 10 ülke barajlı" ve "seçim çevresi barajlı" d'Hondt sistemine, bir de "kontenjan adaylarının" "çoğunluk sistemi" ile seçilmesi eklenmiştir. Buna göre, bir kısım seçim çevreleri bakımından, nisbi temsilin "çifte barajlı d'Hondt" yöntemi uygulamasıyla, çoğunluk sistemini birleştiren karma bir sistem benimsenmiştir. Ayrıca, yine aynı maddede yapılan değişiklikle, "kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde bölme işlemi bir eksiği ile yapılır" hükmü getirilerek, kontenjan adayı gösterilecek 5, 6 ve 7 milletvekili çıkararak nisbeten geniş seçim çevrelerinde, seçim çevresi barajı yükseltilmiş olmaktadır. Buna göre, 3270 sayılı Kanun'la seçim sistemi ile ilgili yapılan değişiklikler bütünüyle ele alındığında, artık seçim sistemini klâsik tiplerle belirlemek mümkün olmayıp, karma sistem olarak nitelendirmek¹⁴ gerekmektedir. Bu sistemde, kontenjan adayları için çoğunluk sistemi uygulanacak ve o seçim çevresinde en çok oy almış olan siyasal partinin

13. Rg. 15/4/1986, y. 19079.

14. TEZİÇ, Erdoğan., "Anayasa Hukuku" Sh. 293, 297

ÖZBUDUN, Ergun., "Türk Anayasa Hukuku" Sh. 237.

ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi" Sh. 157 vd.

TUNÇ, Hasan., "Anayasa ve Seçim Sistemi", Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi, Y. 1, Sy. 1, Aralık 1995, Sh. 14 vd.

TANÖR, Bülent., "Siyasal Tarih (1980-1995)" Türkiye Tarihi 5, Bugünkü Türkiye 1980-1995, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, Sh. 70.

kontenjan adayı milletvekili seçilmiş sayılacaktır. Çevrenin geri kalan milletvekilleri, yani o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısının bir eksiği sayıdaki milletvekili ise, diğer seçim çevrelerinde olduğu gibi, d'Hondt sistemine göre dağıtılacaktır. Çoğunluk sisteminin, tüm seçim çevrelerinde değil, sadece bir bölümünde¹⁵ ve tek bir milletvekilliği için uygulanıyor olmasına rağmen, gene de bu değişikliğin büyük partiler yararına olduğu kuşkusuzdur¹⁶.

Bu dönemde, seçim hukuku ile ilgili ikinci önemli değişiklik, 23/5/1987 tarih ve 3377 sayılı Kanun'la¹⁷ yapılmıştır. Bu Kanun'la bir yandan, 17/5/1987 tarih ve 3361 sayılı Kanun'la Anayasa'da yapılan değişikliklere paralel olarak, "milletvekili sayısını 450"ye yükselten ve seçme yaşını "21 yaşa girme"ye indiren düzenlemeler getirilirken; diğer yandan, seçim sistemi ile ilgili olarak da seçim çevrelerini biraz daha daraltan düzenleme getirilmiştir. 3377 sayılı Kanun'la 2839 sayılı Kanun'un 4. maddesi değiştirilip, "Çıkaracağı milletvekili sayısı altıya kadar olan iller bir seçim çevresi sayılır. Çıkaracağı milletvekili altıdan fazla olan iller, birden fazla seçim çevresine bölünür", hükmü getirilerek; en geniş seçim çevresi yedi milletvekilliğinden altı milletvekilliğine düşürülüp, seçim çevreleri daraltılmıştır. Bu düzenlemeye paralel olarak, yine bu Kanun'la 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 38. maddesi tekrar değiştirilerek, kontenjan adayı gösterilecek seçim çevreleri, 4, 5 ve 6 milletvekili çıkaracak seçim çevreleri olarak belirlenmek suretiyle, çoğunluk sistemi ile belirlenen kontenjan milletvekilliği sayısı artırılmıştır¹⁸. 3377 sayılı Kanun'la yapılan bu değişikliklerin de yine büyük partilere avantaj sağlayacağı açıktır.

Bu dönemde, seçim sistemine ilişkin olarak en son yapılan iki küçük değişiklikten biri, seçim çevresi barajına; diğeri de, kontenjan adayının seçimine açıklık getiren bir düzeltmeye ilişkindir. Bunlardan, 10/9/1987 tarih ve 3403 sayılı Kanun'la¹⁹, 2839 sayılı Kanun'un 34. maddesinde yapılan üçüncü değişiklik, "altı milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde, (seçim çevresi barajının saptanması için yapılacak) bölme işlemi bir eksiği ile yapılır" kuralı ile, en düşük seçim çevresi barajı % 16,6'dan % 20'ye yükseltilmiştir. Bu değişikliğin de yine büyük partilere yarar sağlayacağı kuşkusuzdur. Bu dönemde, 17/10/1987

15. Kontenjan adaylığı gösterilecek 34 seçim çevresinde bkz. TUNÇ, Hasan., "Anayasa ve Seçim Sistemi" Sh. 18.

16. ÖZBUDUN, Ergun, "Türk Anayasa Hukuku" Sh. 237.

17. RG. 3/6/1987, Sy. 19476.

18. Kontenjan adaylığı gösterilecek seçim çevresi sayısı 46'ya yükselmiştir. Bkz. TUNÇ, Hasan., "Anayasa ve Seçim Sistemi" Sh. 18.

19. RG 11/9/1987, Sy. 19571 (Mükerrer)

tarih ve 3404 sayılı Kanun'la kontenjan adayının seçimine açıklık getiren düzeltme ise, Yüksek Seçim Kurulu'nun kontenjan adaylığına ilişkin yorumlu bir kararı üzerine yapılmıştır. Yüksek Seçim Kurulu bu kararında²⁰, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'ndaki, bu konuda pek de açık olmayan düzenlemelerden de dayanak alarak, kontenjan adaylığını, eski merkez adaylığı kavramına benzetmek suretiyle, "kontenjan adayı gösterilen bir seçim çevresinde, kontenjan adayı gösterilmesinin, bu çevrede en çok oy alan partinin çoğunluk sistemiyle milletvekilliklerinden birini çıkaracağı anlamına gelmeyeceği; en çok oy alan partinin kontenjan adayının, o partinin milletvekili adayları listesinde birinci sıradaymış gibi işlem göreceği" yorumunu yapmıştır. Oysa, kanun koyucunun amacı bu değil, kontenjan adayının çoğunluk sistemiyle seçilmesidir. Buna açıklık getirmek içindir ki, 17/10/1987 tarih ve 3404 sayılı Kanun'la²¹, 2839 sayılı Kanun'un 34. maddesi dördüncü defa değiştirilerek, "Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde (seçim çevresi barajının saptanması için yapılacak) bölme işlemi ve milletvekili dağılımı, o seçim çevrelerinin çıkaracağı milletvekili sayısının bir eksiği ile yapılır" hükmü getirilmiştir.

Anayasa'ya göre Milletvekili Genel Seçimlerinin Kasım 1988'de yapılması gerekiyordu. Ancak, 6 Eylül 1987'de Anayasa'nın Geçici 4. maddesinde öngörülen siyasi yasakların kaldırılmasına ilişkin halkoylamasının % 50,15²² gibi çok küçük bir oranla kabul edilmesini, kendi partisi lehine adeta bir güvenoylaması gibi algılayan iktidar partisi ANAP, bu ortamdan yararlanmak için baskın bir erken seçim kararını açıkladı²³. Bu doğrultuda iktidar partisinin desteği ile kabul edilen 10/9/1987 tarih ve 3403 sayılı Kanun'la²⁴ seçimler bir yıl erkene alınarak, 1 Kasım 1987 günü Milletvekili Erken Genel Seçim tarihi olarak tesbit edildi. Ancak, 3403 sayılı Kanun'un "siyasi partilere ön seçim yasağı" getiren 8. maddesinin, AYM tarafından iptal edilmesi üzerine²⁵, seçimlerin belirlenen günde yapılamayacak olması nedeniyle, yine iktidar partisinin desteği ile kabul edilen 17/10/1987 tarih ve 3404 sayılı Kanun'la²⁶, erken seçim tarihi 29 Kasım 1987 olarak tesbit edildi.

20. Y.S.K. Karar No: 443 RG. 6/10/1987, Sy. 19596.

21. RG. 19/10/1987, Sy. 19609.

22. RG. 12/9/1987, Sy. 19572.

23. TANÖR, Bülent., "Siyasal Tarih (1980-1995)", Sh. 69-70.

24. RG. 11/9/1987, Sy. 19571 (Mükerrer).

25. AYM. E. 1987/23, K. 1987/27, KT. 9/10/1987, AYMKD. Sy. 23. Sh. 381-390.

26. RG. 19/10/1987, Sy. 19609.

12 Eylül 1980'den sonra siyasi partilerin serbestçe katılabildiği 29 Kasım 1987'de yapılan 18. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri, % 10 ülke barajı ve seçim çevresi barajından oluşan çifte barajlı d'Hondt sistemine eklenen kontenjan milletvekillerinin çoğunluk sistemiyle seçildiği, "karma sistem"le yapılmıştır. İleride değerlendireceğimiz üzere, bu sistem de yapıcısı olan iktidar partisinin amaçladığı sonuçları fazlasıyla vermiştir.

1984-1987 döneminde seçim sistemine ilişkin olarak yapılan değişikliklerin bazıları AYM'nin denetiminden de geçmiştir. Bu dönemde seçim sistemine ilişkin AYM'nin ilk denetimi, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nu değiştirerek, % 10 genel baraj ve seçim çevresi barajından oluşan çifte barajlı d'Hondt sistemine, 28.3.1986 günlü ve 3270 sayılı Kanun'la getirilen, 5, 6 ve 7 milletvekili seçilen seçim çevrelerinde bir milletvekilinin "kontenjan" adayı olarak, "çoğunluk sistemi" ile seçileceğini öngören ek düzenleme ile oluşan "karma seçim sistemi" üzerinde olmuştur. Mahkeme konuya ilişkin olarak vermiş olduğu 1987/11 karar sayılı kararında ²⁷, "Getirilen sistem, büyük partilere yarar sağlayacaktır. Ne var ki, yalnızca çoğunluk sisteminin kabulü durumunda, küçük partilerle büyük partiler arasında doğacak fark daha büyük olacaktır. Anayasa seçim sistemleri arasında bir ayırım yapmamış, güvenceye aldığı ilkelere aykırı olmamak koşuluyla sistemin türünü yasa koyucuya bırakmıştır", diyerek; açıkça, seçim istemi tercihini yasa koyucunun takdirine bırakarak kendisini tümüyle yetkisizleştirmiştir.

AYM'nin, bu dönemde seçim sistemine ilişkin son değerlendirmesi 1987/27 karar sayılı kararında olmuştur. Bu kararda denetim konusu düzenleme, yukarıda açıkladığımız 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nu değiştirerek, karma seçim sistemi öngören 3270 sayılı Kanun'un oluşturduğu sistem içinde "çevre barajını" yükselten, "Altı milletvekili çıkarılacak seçim çevrelerinde bölme işlemi bir eksiği ile yapılır" şeklindeki, 10/9/1987 tarih ve 3403 sayılı Kanun'un 5. maddesi hükmüdür. Mahkeme söz konusu kuralı denetlerken vermiş olduğu kararında ²⁸, "... Anayasa seçim sistemi ile ilgili bir açıklık taşımamakta, tercihi yasa koyucuya bırakmaktadır. Takdir yetkisine sahip olduğu bir konuda, Anayasa sınırlarını aşmadıkça, yasa koyucunun takdirini uygunlukla kullanmadığı ileri sürülemez. Sistemlerden birinin tercihi siyasi amaçla geniş ölçüde ilgilidir. Seçim yasaları, siyasi tercihlerin somutlaşmış belgeleridir. Sistemlerden birisi hakkında iyi ya da kötü yargısına varmak uygunluk denetiminin amacı dışına

27. AYM. E. 1986/17, K. 1987/11, KT. 22/5/1987, AYMKD. Sy. 23, Sh. 231.

28. AYM. E. 1987/23, K. 1987/27, KT. 9/10/1987, AYMKD. Sy. 23, Sh. 380-381.

çıkılmasına neden olur. Yasa koyucu... nisbi temsil sisteminin temelini oluşturan adalet ilkesi yerine çoğunluk sisteminin dayandığı istikrar ilkesine ağırlık vermiş olsa da, Anayasa'da güvence altına alınan ilkeler çiğnenmedikçe herhangi birisini seçebileceğinden bir aykırılık doğmamaktadır", diyerek; daha önce vermiş olduğu 1984/2 ve 1987/11 karar sayılı kararlarındaki içtihadını sürdürmüştür. Hatta, bu kararında istikrar tercihinin tümüyle yasa koyucunun takdir yetkisi içinde kaldığını da vurgulamış; kendisini yetkisizleştirme nedenini, seçim sisteminin bir "siyasi sorun" olması olarak göstermiştir.

Özetle AYM, seçim sistemi konusunda 1961 Anayasası döneminde "judicial activism" anlayışı içinde iken, 1982 Anayasası döneminde "judicial self-restraint" anlayışına geçmiştir²⁹. Bu iki farklı yaklaşımının doğal sonucu olarak da, 1961 Anayasası döneminde demokrasinin "adil temsil" yönüne ağırlık verirken, 1982 Anayasası döneminde "yönetilebilirlik" yönüne ağırlık vermiştir. Bunda AYM'nin 1961 Anayasası döneminde verdiği kararın sonuçlarına yönelik yoğun eleştirilerin de kuşkusuz rolü vardır. Ancak, AYM'nin bu tutumu, parlamentodaki çoğunluğun, kanunların istikrarı ve güvenilirliğinin esas olması gereken bir hukuk devletinde, yapılmaması gereken sıklıkta kendi lehine seçim kanunlarında ve Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklik yapmasına cesaret vermiş, zemin hazırlamıştır. Sonuçta, kendine özgü özellikleri ve koşulları olan çoğunluk sisteminden de farklı, hükümet istikrarı uğruna demokrasinin özü olan adil temsilin ve siyasi istikrarın unutulduğu haksız bir seçim sistemi ortaya çıkmıştır³⁰.

c- 1988-1991 Dönemi

Seçim hukuku ve seçim sistemine ilişkin mevzuat değişikliği bakımından bu dönem, 1982 Anayasası yürürlüğe girdiğinden bugüne kadarki en sakin dönemdir. Bu dönemde, yine seçimlerin hemen öncesinde, fakat sadece 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanmak üzere ve bu kez küçük partilerin yararına olarak, seçim çevresi barajına ilişkin bazı yenilikler getirilmiştir.

Aynı zamanda, Anayasa'ya göre Kasım 1992'de yapılması gereken Milletvekili Genel Seçimlerini, yine bir yıl erkene alarak, 20 Ekim 1991 günü yapılmasını tesbit eden, 24/8/1991 tarih ve 3757 sayılı Kanun'un³¹ 7. maddesiyle, "XIX. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde; iki, üç milletvekili çıkaracak seçim çevreleri ile kontenjan adayı gösterilen dört milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun 34. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen seçim çevresi barajı % 25, kontenjan adayı gösterilen beş

29. ÇAĞLAR, Bakır., "Anayasa Mahkemesi Kararlarında Demokrasi" Sh. 81.

30. YÜZBAŞIOĞLU, Necmi., "Türk Anayasa Yargısında Anayasallık Bloku" Sh. 168.

31. RG. 26/8/1991, Sy. 20972.

milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde çevre barajı % 20 olarak uygulanır" düzenlemesi getirilerek; iki ve üç milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde seçim çevresi barajı düşürülmüştür. Böylece, sadece 19. Dönem Milletvekili Seçimleri için de olsa, seçim sistemi ile ilgili olarak, 1982 Anayasası döneminde, ilk defa küçük partiler yararına düzenleme yapılmıştır.

Seçim sistemi ile ilgili olarak, 3757 sayılı Kanun'un, yine sadece 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri için getirdiği bir başka yenilik de, seçmenlerin parti listelerindeki milletvekili aday sıralamasını değiştirme amacına yönelik olarak, parti listesindeki adaylar için tercihli oy kullanabilmelerindeki değişikliktir. Gerçi, tercihli oy sistemi 2839 sayılı Kanun'un ilk metninde vardı; ancak işlemesi zordu. Bu kanun'la yapılan değişiklikle tercihli oy sistemi işler hale getirildi. Kanun'un 10. maddesine göre, "Listedeki adaylardan herhangi birinin aldığı geçerli tercih sayısı, siyasi partinin o seçim çevresinde aldığı tüm geçerli oyların % 15 oranını aştığı takdirde; bu oranı aşanlar itibariyle en çok tercih sayısı alandan başlamak üzere, sırasıyla o partiden milletvekilliğine seçilenler tesbit edilir." Böylece, işler hale getirilen bu tercihli oy sistemi ile, seçmenlere, partinin belirlediği milletvekili aday sıralamasını değiştirerek, bu listede alt sırada olduğu için seçilemeyecek olan milletvekili adaylarını seçtirme olanağı tanınarak, demokrasi bir ölçüde de olsa tabana indirilmiştir. Nitekim, yapılan seçimlerde³² tercihli oy sistemi hiç umulmadığı ölçüde başarılı olmuştur.

20 Ekim 1991 tarihinde yapılan XIX. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri, seçim çevresi barajı biraz düşürülmekle birlikte, esas itibariyle 1987 seçimlerinde uygulanan "karma sistemle" yapılmıştır. Bunun içindir ki, 1987 seçimlerinde % 10 ülke barajına takılan bazı küçük partiler, bu seçimlerde de tekrar aynı akıbete uğramamak için seçim ittifakları oluşturdular. Bu doğrultuda IDP ve MÇP Refah Partisi ile birlikte üçlü ittifak oluşturarak, Refah Partisi'nin listesinden seçimlere katılırlarken; HEP de SHP'nin listelerinden seçimlere girmiştir. MDP ise seçimlerden önce DYP'ye katılmıştır. Ancak, ileride daha geniş olarak değerlendireceğimiz üzere, bu ittifaklara rağmen, 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimleri, hiçbir parti ve ittifaka tek başına iktidar olma çoğunluğu vermemiştir. Böylece, Türkiye'de 1970'li yıllardaki gibi koalisyonlar dönemi yeniden başlamıştır.

d- 1992-1995 Dönemi

Bu dönem, Türkiye'de seçim hukuku yönünden önemli sorunların yaşandığı çetin bir dönem olmuştur. Bu sorunlardan ilki, Anayasanın 78. maddesi uyarınca, seçim döneminin sona ermesine en geç bir yıl kala yapılması zorunlu olan,

32. Seçim sonuçları ve tercihle kazanan milletvekilleri, Yüksek Seçim Kurulu'nun RG. 1/11/1991, Sy. 21038 mükerrer de yayınlanan duyurusunda yer almaktadır.

milletvekili ara seçimleri ile ilgili olarak yaşanmıştır. T.B.M.M., Anayasa'nın milletvekili ara seçimi için öngördüğü takvimin üçüncü yılında, 28/9/1994 tarih ve 4044 sayılı Kanun'la³³, milletvekili ara seçimlerinin 4 Aralık 1994 tarihinde yapılmasını tesbit etmiştir. Ancak, AYM, iptal başvurusu üzerine, 4044 sayılı Kanun'un "sandık seçmen listelerinin güncelleştirilmesine" ilişkin ikinci maddesi hükmünü, Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir³⁴. AYM'nin bu iptal kararı üzerine, sandık seçmen listelerinin yeniden güncelleştirilmesi gerektiğinden ve bu işlerin de oy verme günü olarak tesbit edilen 4 Aralık 1994 gününe yetiştirilemeyeceğini tesbit eden Yüksek Seçim Kurulu, "seçim iş ve işlemlerinin yürütülmesinin, yeni bir yasal düzenleme yapıp yürürlüğe girinceye kadar durdurulmasına" karar vermiştir³⁵. Fakat, Yüksek Seçim Kurulu'nun ara seçimlerin yapılabilmesi için öngördüğü yasal düzenlemeyi T.B.M.M.'nin yapmaması nedeniyle, ara seçim yapılamadan, 24 Aralık 1995 Milletvekili Erken Genel Seçimlerine gelinmiştir.

Bu dönemde, seçim sistemi ve bütünüyle seçim hukuku ile ilgili ikinci sorun, 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri öncesi ve iki aşamalı olarak yaşanmıştır. Bu aşamalardan ilki, Anayasa'ya göre Kasım 1996'da yapılması gereken Milletvekili Genel Seçimlerini, 1982 Anayasası döneminde üçüncü kez bir yıl erkene alan, T.B.M.M.'nin, 27/10/1995 tarih ve 384 sayılı, "T.B.M.M. Genel Seçimlerinin Yenilenmesine ve Seçimlerin 24 Aralık 1995 Pazar günü yapılmasına" ilişkin Kararı'yla³⁶ başlamıştır.

33. RG. 1/10/1994, Sy. 22068.

34. AYM. E. 1994/83, K. 1994/78, KT. 16/11/1994 RG. 18/11/1994, Sy. 22115.

35. Y.S.K. Karar No: 1982 RG. 20/11/1994, Sy. 22117.

36. RG. 31/10/1995, Sy. 22449.

T.B.M.M. 1987 ve 1995'de yapılan 18. ve 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerini de, daha önce incelediğimiz gibi, Anayasa'nın 77. maddesinin ikinci fıkrası hükmünün, kendisine verdiği, beş yıllık seçim dönemi dolmadan "seçimlerin yenilenmesine karar verme" yetkisini kullanarak birer yıl erkene almıştı. Ancak, Meclis bu yetkisini kararla değil kanunla kullanmıştı. Nitekim, Meclis, 18. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinin yapıldığı tarihi, önce 10/9/1987 tarih ve 3403, daha sonra da 17/10/1987 tarih ve 3404 sayılı Kanunlar'ın 18. maddesi hükmü ile 29 Kasım 1987 Pazar günü olarak belirlemiştir. Aynı şekilde, Meclis, 19. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinin yapıldığı, 20 Ekim 1991 Pazar gününü de yine 24/8/1991 tarih ve 3757 sayılı Kanun'un 15. maddesiyle belirlemiştir. T.B.M.M.'nin, bu Kanunlar'ın sözünü ettiğimiz hükümlerinden başka, seçimlerin yenilenmesine ilişkin kararla verdiği bir irade açıklaması olmamıştır. AYM, konuya ilişkin olarak, bu Kanunlar'dan 3403 sayılı Kanunu denetlerken vermiş olduğu 1987/27 karar sayılı kararında (RG. 14/10/1987, Sy. 19604), "...Yasama organı, Anayasa'nın kararla düzenleneceğini öngördüğü konularda dahi kanunla düzenleme yapabilir. Buna Anayasa açısından bir engel yoktur. Karar konusunun kanunla düzenlenmesi Anayasa'ya aykırılık veya yasamanın o konuda yetkisizliği sonucunu doğurmaz" diyerek; Meclis'in seçimleri yenileme yetkisini kanunla kullanmasını Anayasa'ya aykırı bulmamıştır. Oysa, kuvvetler ayrılığı ve yetkilerin paylaşılmasını benimsemiş olan Anayasamız'da, Meclis'in münhasıran kendisinin yaptığı işlemlerden olan seçimleri yenileme yetkisini yine münhasıran kendisinin yaptığı işlemlerden olan kararla kullanması gerekirken; kanunla kullanıp, yürütme organını da devreye sokarak onunla paylaşması, kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırı olduğu gibi Meclis'in özerkliği ile de çelişir ve dolayısıyla da yetki unsuru bakımından sakat bir işlemdir. (Aynı görüşte, TEZİÇ, Erdoğan., "Parlamento Kararı ve Kanun", Anayasa Yargısı, Ankara, 1989, Sh. 125). Bu nedenle, bu konuda Anayasa'ya uygun ve doğru olanı, en son yapılan 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinin erkene alınmasında olduğu gibi, Meclis'in en azından seçimleri yenileme iradesini kararla açıklamasıdır. Kuşkusuz, seçim gününün de, seçimlerin yenilenmesi iradesiyle birlikte kararda belirlenmesi en olağan ve doğal olanı ise de; Meclis'in seçimleri yenileme iradesini mutlaka kararla açıklaması koşuluyla, seçim gününün daha sonra kanunla düzenlenmesinde bir sakınca görülmebilir.

Meclis aynı gün kabul etmiş olduğu 27/10/1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun'la³⁷ seçim mevzuatına ilişkin önemli değişiklikler yaptı. 4125 sayılı Kanun'la yapılan değişikliklerden ilk grubu, 23/7/1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun'la Anayasa'da yapılan değişikliklere paralel olarak yapılan zorunlu değişikliklerdir. Bu doğrultudaki değişiklikler olarak, "onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşına seçme ve halkoylamasına katılma hakkını düzenleyen", 298 sayılı Kanun'un 6. ve 34. maddelerinde değişiklik yapan 4125 sayılı Kanun'un birinci ve üçüncü maddeleri; milletvekili sayısını 550 olarak belirleyen 2839 sayılı Kanun'un üçüncü maddesini değiştiren 4125 sayılı Kanun'un 8. maddesi; tutukluların oy kullanmalarını düzenleyen, 298 sayılı Kanun'a 85/A ek hükmünü getiren 4125 sayılı Kanun'un 6. maddesi ve yurt dışında bulunan vatandaşların oy hakkını kullanabilmelerini düzenleyen 4125 sayılı Kanun'un Geçici 2. maddesi, sayılabilir.

4125 sayılı Kanun, seçim hukukuna ilişkin başkaca değişiklikler ve yeni düzenlemeler de getirmişse de, konumuz için önemlileri seçim sistemine ilişkin olanlardır. Seçim sistemine ilişkin yapılan en önemli değişikliklerden birisi, Kanun'un 21. maddesiyle, kontenjan adaylığının, seçimlere ilişkin mevzuattan tümüyle ayıklanması ve böylece milletvekillerinin bir kısmının çoğunluk usulüyle seçildiği karma seçim sisteminin de terkedilmiş olmasıdır. Aynı şekilde, Kanun'un 18. ve 21. maddeleriyle, 20. dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde başarıyla uygulanan tercihli oy sistemi de tümüyle seçim mevzuatından çıkarılmıştır.

4125 sayılı Kanun'la seçim sistemine ilişkin olarak getirilen diğer önemli değişiklik, seçim çevrelerine ilişkin yeniliklerdir. Her şeyden önce, bu Kanun'la, 550 milletvekilinden 100 milletvekilinin "ülke seçim çevresinden seçilmeleri" öngörülerek, "ülke seçim çevresi" oluşturulmuştur. Kanun'un 17. maddesiyle, 2839 sayılı Kanun'a eklenen 34/A maddesi uyarınca, ülke seçim çevresinden seçilecek 100 milletvekilinin partiler arasındaki paylaşımının % 10 ülke barajını aşan partiler hesaba katılarak, d'Hondt sistemiyle yapılması öngörülmüştür. Başka bir anlatımla, ülke seçim çevresinden çıkacak 100 milletvekilinin partiler arasındaki paylaşımında "% 10 ülke barajlı d'Hondt sistemi" uygulanacaktır.

Kanun'un, 2839 sayılı Kanun'un 4. maddesini değiştiren 9. maddesiyle de, geriye kalan 450 milletvekilinin illere dağıtılması öngörülmüştür. Bu dağıtımda, önce her ile bir milletvekili veren, geriye kalan milletvekillerini de illerin nüfuslarına göre dağıtan eski sistem tercih edilmiştir. Ancak, Kanun'da seçim çevrelerine ilişkin değişiklik yapılarak; kural olarak her il bir seçim çevresi olmakla birlikte, milletvekili sayısı 18'i aşan iller kendi içinde seçim çevrelerine bölünmüştür. Bu konuda Kanun'un öngördüğü düzenlemeye göre, "çıkarcacağı milletvekili

37. RG. 28/10/1995, Sy. 22447 (Mükerrer).

sayısı 18'e kadar olan iller bir seçim çevresi sayılır. Çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan iller iki; 36 ve daha fazla olan iller üç seçim çevresine bölünür. Bu seçim çevreleri numara esasına göre adlandırılır.

4125 sayılı Kanun'un 16. maddesiyle de, 2839 sayılı Kanun'un 34. maddesinde değişiklik yapılarak, "seçim çevre barajı" yeniden düzenlenmiştir. Seçim çevresi barajına ilişkin olarak getirilen bu yeni düzenlemeye göre, "bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekili tahsis edilmez. Ancak, iki ve üç milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde bu oran % 25 olarak uygulanır ve bu seçim çevrelerinde kullanılan geçerli oyların yukarıda belirtilen oranlardan azını alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmez." Böylece getirilen bu yeni düzenleme ile hem seçim çevreleri genişletilmiş, hem de seçim çevresi barajı düşürülmüştür.

Seçim çevrelerinden çıkacak milletvekillerinin partiler arasındaki paylaşımında, ülke seçim çevresi milletvekillerinin paylaşımında olduğu gibi d'Hondt sistemi uygulanacaktır. Ancak, % 10 ülke barajı devam etmekte olduğundan, siyasi partilerin seçim çevrelerindeki milletvekili paylaşımına katılabilmeleri için, hem % 10 ülke barajını, hem de seçim çevresi barajını aşmaları zorunludur. Başka bir anlatımla, seçim çevrelerinden çıkacak 450 milletvekilinin partiler arasındaki paylaşımında, "% 10 ülke barajı" ve "seçim çevresi barajından" oluşan "çifte barajlı d'Hondt sistemi" uygulanacaktır.

Böylece, 4125 sayılı Kanun, 550 milletvekilinden, 100 milletvekilinin "% 10 ülke barajlı d'Hondt" sistemiyle, 450 milletvekilinin de "% 10 ülke barajlı ve seçim çevresi barajlı d'Hondt" sistemiyle seçilmesini öngörmüş olmaktadır. Getirilen bu sistemin, seçim sisteminin ilkelerinden istikrar ilkesinin yanında temsilde adalet ilkesine de önem verdiği ve 1982 Anayasası döneminde uygulanan seçim sistemlerinin en adili olduğu kuşkusuzdur.

4125 sayılı Kanun'un, içinde seçim sistemine ilişkin düzenlemelerin bulunduğu bazı hükümlerinin iptali için AYM'ne iptal davası açılması üzerine Mahkeme, 1995/59 karar sayılı kararında³⁸ Kanun'un aralarında "ülke seçim çevresi milletvekilliği" ve "seçim çevresi barajının" da olduğu bazı hükümlerini iptal etmiştir.

AYM, 2839 sayılı Kanun'un 3. maddesini değiştirerek, 550 milletvekilinden 100'ünün "ülke seçim çevresi milletvekili" olarak seçilmesini öngören, 4125 sayılı Kanun'un 8. maddesini iptal gerekçesinde bazı değerlendirmeler yapmıştır.

38. AYM. E. 1995/54, K. 1995/59, KT. 18/11/1995, RG. 21/11/1995, Sy. 22470 (Mükerrer).

Mahkeme'ye göre, "Anayasa'nın 80. maddesinde, T.B.M.M. üyelerinin seçildikleri bölgeyi ya da kendilerini seçenleri değil, tüm milleti temsil edeceği açıklığı bulunmaktadır. Maddede, milletvekillerinin bölgelerinden seçilecekleri, seçim bölgesinin milletvekili olarak yasama organı üyeliğine gelecekleri, ancak, yere ve seçmene bağımlı olmadan tüm ulusu temsil edecekleri belirtilmektedir. Seçimde aranan bölge ve seçmen ölçüsü, seçim sonrasında ulus boyutuna dönüşmektedir. Bu açılım temsil ilkesine uygun bir oluşumdur... Bu durum, seçilmede bölge bağı, seçildiği bölge milletvekili olarak çağrılmasını etkilememekte ve engellememektedir." Yine, Mahkemeye göre, "Bir seçim bölgesinden seçilmemiş bir kişinin, partisinin aldığı oylara dayanılarak, seçmenin istenci dışında partisinin yetkili kurulları kararıyla bir ille ilişkilendirilmesi Anayasa dışı bir bağın kurulmasıdır. Milletvekili, ancak bölgesinden aldığı oylarla seçilir ve bölgesiyle ilişkili olur." Aynı şekilde, Mahkeme'ye göre, "Anayasa'nın 75. maddesi milletvekillerini sınıflandırıp, değişik biçimde adlandırmaya elverişli değildir. Milletvekillerinin bir ya da birkaçını bir başka adla seçmek ve ayırmak Anayasa katında geçerli olamaz. Anayasa'nın başka bir maddesinde de 550 milletvekilinin kendi içinde ayırımına ilişkin hiçbir açıklık yoktur."

Mahkeme'nin ülke seçim çevresi kavramını Anayasa'nın 80. maddesine aykırı bulan bu değerlendirmeleri, öğretide haklı olarak³⁹, temsili demokrasinin temel kavramlarıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Gerçekten, Anayasa'nın 80. maddesinin öngördüğü "temsili vekâlet" ilişkisi esasında, milletvekilini seçildiği bölge ile ilişkilendiren değil, tam aksine onu seçildiği bölgeyle ilişkilerinden koparmaya çalışarak, milletin tümüyle kaynaştıran bir ilişkidir. Dolayısıyla, ülke seçim çevresi uygulaması, aslında temsili demokrasi ve temsili vekâlet ilişkisiyle daha bağdaşır bir uygulamadır. Kaldı ki, milletvekillerinin tümü için, mutlaka dar ya da geniş çevrede ve aynı seçim sistemiyle seçilmelerini gerektiren bir zorunluluk da yoktur. Nitekim, Almanya ve Rusya Federasyonu'nda tek turlu çoğunluk sistemi ile nisbi temsil sistemi yarı yarıya bir arada uygulanmaktadır. Yine, İtalya'da 1993'den bu yana, milletvekili ve senatörlerin 1/4'ü nisbi temsil, 3/4'ü tek turlu çoğunluk sistemiyle seçilmektedir. Bunun doğal gereği olarak da, tek turlu çoğunluk sistemiyle seçilen milletvekilleri dar bölgeden, nisbi temsil sistemiyle seçilen milletvekilleri geniş bölgeden seçilmektedir. Bu ülkelerde bu uygulama ve farklı seçim çevrelerinin oluşu, milletvekillerini sınıflandırma, ayırım yapma ya da farklı adlandırma olarak algılanmamaktadır. Kaldı ki, en adil seçim sistemi olarak bilinen ve Türkiye'de de 1965 seçimlerinde uygulanan nisbi temsilin milli bakiye türüne göre, artık oyların değerlendirilmesi nedeniyle, partilerin "ülke artık oylarıyla seçilen" milletvekilleri de bir tür ülke seçim çevresinden seçilmiş sayılırlar. Bütün bu uygulamalar karşısında,

39. KIRCA, Coşkun, "Karar-2 Barajlar", Yeni Yüzyıl, 22 Kasım 1995.

AYM'nin "ülke seçim çevresi milletvekillerine" ilişkin iptal kararının gerekçelerine katılmak mümkün değildir.

AYM. 4125 sayılı Kanun'un 16. maddesiyle, 2839 sayılı Kanun'un 34. maddesindeki, seçim çevresi barajlarını yeniden belirleyen düzenlemeyi iptal gerekçesinde de, "istikrar" ve "temsilde adalet" ilkelerine ilişkin değerlendirmeler yapmıştır. Mahkeme'ye göre, "Anayasa'nın 67. maddesinin değişik 6. fıkrası, seçim yasalarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğini öngörmektedir. Amaç, seçmen istencinin yasama organına olabildiğince uygun yansımasıdır... Seçimlerde ideal bir sistem bulunmamış olmakla birlikte, ülke koşullarına göre Anayasa'ya en uygununu almak gerekir. Az oyla çok temsilci getiren, böylece sağladığı fazla milletvekilleriyle aşırı temsil durumunu getiren sistem, Anayasa'nın temsilde adalet ilkesiyle bağdaşmaz... İstikrar sağlayacağı sanılarak getirilen adaletsiz sistemlerin, toplumsal gelişmeleri önemli ölçüde engelleyen sonuçları olduğu bilimsel araştırmalarla açıklanmaktadır." Hatta Mahkeme'ye göre, "temsilde adaletin ağırlığı, yönetimde istikrarın temel koşuludur. Adalet istikrar sağlar. Yalnızca istikrar düşüncesi, adalet olmayınca istikarsızlık yaratır. Anayasa'nın gözetilmesini istediği temsilde adalet ilkesi oyla orantılı temsilci sayısıyla yaşama geçirilmelidir. Yönetimde istikrar ilkesi ise, yürütmenin güçlü olmasını sağlayacak biçimde oyları yasama organına yansıtacak yöntemler olarak algılanmaktadır... Kimi durumlarda birbirinin karşıtı gibi görünen bu iki ilkenin, demokrasinin doğal aracı sayılan seçimlerde birbirini dengeleyecek ve tümleyecek biçimde birlikteliğine önem verilmelidir. Bunun için en az yakınılan seçim sisteminin uygulanması gerekmektedir. Bu iki ilkeyi her yönüyle olmasa da genelde bağdaştırmak, ülkelere göre değişmesi olağan bir durumdur." Bu çerçevede AYM, denetlediği 4125 sayılı Kanun'un 16. maddesinin öngördüğü seçim çevresi barajını, "temsilde adaleti sağlamaktan uzak" bulduğu gibi, kendi içinde de "seçim çevreleri arasında adaletsizliğe" yol açtığını ileri sürmüştür. Bu değerlendirmeleri çerçevesinde Mahkeme'ye göre, "yönetimde istikrar ilkesi için, bir ülke barajı öngörülmüşken, ayrıca her seçim çevresi için yeni bir barajın getirilmesi temsilde adalet ilkesiyle de bağdaşmaz. Kaldı ki, uygulanmakta olan nisbi temsil sisteminin bir türü olan d'Hondt sistemi de kendi içinde bir baraj taşımaktadır."

Mahkeme bu kararıyla, 1982 Anayasası dönemindeki, seçim sistemlerinde yönetimde istikrar ilkesini ön plânda tutan ve Anayasa'nın seçim sistemi tercihi-

ni yasama organına bıraktığı gerekçesiyle çekingen davranıp, seçim sistemi konusunda adeta kendisini yetkisizleştiren içtihadından tümüyle vazgeçerek; çok açık biçimde, 1968 yılında vermiş olduğu kararındaki temsilde adalet ilkesine öncelik veren içtihadına geri dönmüştür. Bunda, 1982 Anayasası döneminde, temsilde adalet ilkesini adeta unutturmasına istikrara öncelik veren seçim sistemlerinin yarattığı çok adaletsiz sonuçlara kamuoyunca duyulan tepkilerin payı olsa da; kuşkusuz asıl etken, Anayasa'nın 67. maddesine yapılan ekle, "seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir", şeklinde Anayasa'ya hüküm konulmuş olmasıdır. Bu hüküm sayesinde AYM, Anayasa'nın seçim sistemi tercihini tümüyle yasama organının takdirine bıraktığı içtihadından dönerek, bu kural çerçevesinde, yasama organının tercih ettiği seçim sistemine müdahale etme yetkisini kendisinde görmüştür. Bununla birlikte AYM, aynı kararında, ülke barajını uygulayan diğer ülkelerdeki oranın çok üstünde olan % 10 ülke barajını "ölçülü, yönetimde istikrar ilkesine uygun ve temsilde adalet ilkesiyle bağdaşır" bulmuştur.

AYM'nin, 4125 sayılı Kanun'un, "ülke seçim çevresi milletvekili" ve "seçim çevresi barajına" ilişkin hükümlerini iptali üzerine, T.B.M.M. 23/11/1995 tarih ve 4138 sayılı Kanun'la ⁴⁰ yeni düzenleme yapmak yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda, 4138 sayılı Kanun'un birinci maddesiyle, 550 milletvekilinin tümünün 2839 sayılı Kanun'un 4. maddesinde belirlenen ilkeler çerçevesinde illere dağıtılması öngörülürken; 2839 sayılı Kanun'a Geçici 14. Madde eklenerek, sadece 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanmak üzere, "bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların toplamının % 10'undan az oy alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilmez" hükmü konulmuştur. Böylece, 20. Dönem Milletvekili Genel Seçimleri için, bütün seçim çevrelerinde geçerli % 10 seçim çevresi barajı öngörülmüştür. Dolayısıyla, seçim sistemi de "% 10 ülke barajlı ve % 10 seçim çevresi barajlı d'Hondt" sistemi olmuştur.

Ancak, 4138 sayılı Kanun'la öngörülen % 10 seçim çevresi barajı da, AYM'nin 1995/60 Karar sayılı kararıyla ⁴¹ iptal edilmiştir. Mahkeme söz konusu kararında, önceki kararını gerekçe göstererek, "iptal kararında, yüzdeler ya da başka sayısal ölçülerle anlatılan oranlar nedeniyle değil, oran ne olursa olsun, ülke barajı varken ayrı bir çevre barajı Anayasa'ya aykırı bulunmuştur", demek

40. RG. 24/11/1995, Sy. 22473 (Mükerrer).

41. AYM. E. 1995/56, K. 1995/60, KT. 1/12/1995, RG. 7/12/1995, Sy. 22486.

suretiyle, Anayasa'nın 153. maddesine dayanarak % 10 seçim çevresi barajını iptal etmiştir.

AYM'nin son iptal kararı üzerine, yürürlükteki seçim sistemi % 10 ülke barajlı d'Hondt sistemi olmuş; böylece AYM'nin 1968'de verdiği kararında olduğu gibi, yine yasama organının öngörmediği bir seçim sistemi ortaya çıkmıştır. Bu şekilde tarih tekerrür etmiş; 1969, 1973 ve 1977 Milletvekili Genel Seçimlerinde olduğu gibi, 24 Aralık 1995'de yapılan Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanan seçim sisteminin belirleyicisi de AYM olmuştur.

e) 1980-1995 Dönemi Milletvekili Seçim Sonuçlarını Gösteren Tablolar⁴²
ve Değerlendirmesi

TABLO 1⁴³:

Yıl	Partiler	Oy Oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim Sistemi
1983	ANAP	45.15	211	52.75	% 10 ülke barajlı ve seçim çevresi barajlı d'Hondt sistemi
	HP	30.46	117	29.25	
	MDP	23.27	71	17.75	
	Bağımsızlar	1.12	-	-	
Toplam			399	99.75	Seçime Katılma Oranı: % 92.27

TABLO 2⁴⁴:

Yıl	Partiler	Oy Oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim Sistemi
1987	ANAP	36.31	292	64.89	Karma Sistem
	SHP	24.75	99	22.00	
	DYP	19.14	59	13.11	
	DSP	8.53	-	-	
	RP	7.16	-	-	
	MÇP	2.93	-	-	
	IDP	0.82	-	-	
	Bağımsızlar	0.37	-	-	
Toplam			450	100	Seçime Katılma Oranı: % 91.82

42. Bu tablolar YSK'nun RG'de ilan ettiği seçim sonuçları esas alınarak hazırlanmıştır.

43. RG. 14/11/1983, Sy. 18221.

44. RG. 9/12/1987, Sy. 19659.

TABLO 3 ⁴⁵:

Yıl	Partiler	Oy Oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim Sistemi
1991	DYP	27.03	178	39.56	Karma Sistem
	ANAP	24.01	115	25.56	
	SHP	20.75	88	19.56	
	RP	16.88	62	13.78	
	DSP	10.75	7	1.54	
	SP	0.44	-	-	
	Bağımsızlar	0.14	-	-	
Toplam			450	100	Seçime Katılma Oranı: % 83.92

TABLO 4 ⁴⁶:

Yıl	Partiler	Oy Oranı %	M.V. Sayısı	Temsil Oranı %	Seçim Sistemi
1995	RP	21.38	158	28.73	% 10 ülke barajlı d'Hondt sistemi
	DYP	19.18	135	24.55	
	ANAP	19.65	132	24	
	DSP	14.64	76	13.82	
	CHP	10.71	49	8.90	
	MHP	8.18	-	-	
	HDP	4.17	-	-	
	YDH	0.48	-	-	
	MP	0.45	-	-	
	YDP	0.34	-	-	
	İP	0.22	-	-	
	YP	0.13	-	-	
	Bağımsızlar	0.48	-	-	
	Toplam			550	

1983-1995 döneminde yapılan dört Milletvekili Genel Seçim Sonuçlarına ilişkin bu tablolardaki veriler kuşkusuz çok yönlü tahlil edilip değerlendirilebilir. Biz burada bunları seçim sistemine ilişkin yönü ve sonuçlarıyla değerlendireceğiz.

Konuya seçim sistemi yönünden baktığımızda da bu tablolardan birçok tesbitler ve sonuçlar çıkarmak mümkündür. İlk göze çarpan tesbit, bu dönemdeki dört seçimin her birinde farklı seçim sistemlerinin uygulandığıdır. Bu bağlamda, 1987 ve 1991'de yapılan seçimlerde uygulanan karma sistemler arasında da seçim çevrelerinde uygulanan baraj oranları bakımından az da olsa farklılıklar var-

45. RG. 1/11/1991, Sy. 21038 (Mükerrer).

46. RG. 3/1/1996, Sy. 22512 (Mükerrer).

dır. Diğer bir tesbit, bu dört seçimden ilk ikisinde bir partinin (ANAP) tek başına hükümet kurabilecek bir çoğunluk elde edebilmesine karşın, son ikisinde hiçbir partinin böyle bir sonuç elde edememesi ve iki dönem sonra tekrar koalisyonların ortaya çıkmasıdır. Üstelik, 1991 seçimlerinde istikrarı ön plânda tutan karma sistem uygulanmasına rağmen koalisyon ortaya çıkmıştır. Esasen her iki seçimde de koalisyonun ortaya çıkması seçim sistemiyle ilgili de değildir. Asıl sebep oyların 5-6 parti arasında birbirine yakın oranlarda dağılmış olmasıdır. Öyle ki, 1991 seçimlerinde, en yüksek oy alan birinci parti durumundaki DYP'nin oyu % 27 iken, beşinci parti durumundaki DSP'nin oyu yaklaşık % 11'dir. Yani, birinci parti ile beşinci arasında % 16'lık bir oy farkı vardır. Oyların partiler arasında birbirine yakın oranlarda dağılımı 1995 seçimlerinde daha da belirgindir. Bu seçimlerde birinci parti olarak çıkan RP'nin oy oranı % 21 iken, beşinci parti durumundaki CHP'nin oyu ise % 11'dir. Bu kez birinci parti ile beşinci parti arasındaki oy farkı sadece % 10'dur. Oyların son iki seçimdeki gibi dağılımı durumunda, hiçbir seçim sisteminin hiçbir partiyi tek başına iktidara getirmesi olanaklı değildir. Kaldı ki, % 27 ve % 21 gibi oy oranlarıyla bir partinin tek başına iktidar olması son derece haksız ve adaletsiz olmaktan öteye, hiç kuşkusuz demokratik meşruiyet sorununu gündeme getirir. Nitekim, 1987'de uygulanan karma seçim sisteminin, aldığı % 36 oya karşılık Meclis'de % 65'le temsil edilme imkânıyla, ANAP'a ezici çoğunlukla tek başına iktidar olanağı vermesi, bu dönemde Türkiye'de sık sık demokratik meşruiyet tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Bu dönemde dikkati çeken bir başka tesbit de dört seçimde de uygulanan % 10 ülke barajının yarattığı haksızlıklar ve Meclis'de temsil edilmeyen oy oranlarıdır. % 10 ülke barajının seçim sonuçlarına etkili olmadığı tek seçim, 1983'de yapılan ilk seçimlerdir. Demokratik rejime geçiş sürecinin önemli bir aşaması olan ve 12 Eylül rejiminin etkisi altında yapılan⁴⁷ bu seçimlerde, Milli Güvenlik Konseyi'nin sadece üç partiye seçimlere katılma hakkı tanıması nedeniyle, bu seçimler üç parti arasındaki yarışa dönüşmüş, her üç parti de ülke barajını rahatlıkla geçtiğinden, boşa giden ya da temsil edilmeyen oy sorunu yaşanmamıştır. Sadece, Bingöl seçim çevresinden ANAP'ın bir adayının MGK'nin son andaki vetosuna maruz kalması nedeniyle⁴⁸, bir milletvekilliği boş kalmıştır. Bu dönemde partilerin aldıkları oy oranları ile Meclis'de temsil edilme oranları arasında da, daha sonra yapılan seçimlere göre nisbeten daha makul bir denge vardır.

47. 12 Eylül sonrası siyasi partilerin önce faaliyetlerinin durdurulup arkasından feshedilmelerinden sonra siyasal partili hayata yeniden dönüş 12 Eylül rejiminin güdümü altında olmuştur. Bu doğrultuda 1983 seçimlerine katılan her üç parti ve bu partilerin milletvekili adayları MGK'nden icazet almışlardır. Bkz. TANÖR, Bülent., "Siyasal Tarih (1980-1995)" Sh. 26-57.

48. ATAR, Yavuz., "Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi" Sh. 187.

Bu doğrultuda, d'Hondt sisteminin büyük partilerin yararına, küçük partilerin zararına işlevi nedeniyle, 1983 seçimlerinde ANAP yaklaşık % 8 artık temsil elde ederken, MDP % 5,5 eksik temsile maruz kalmıştır. HP'nin oy oranı ile elde ettiği temsilcilik oranı ise hemen hemen aynı oranda olmuştur.

Bu dönemde % 10 ülke barajının olumsuz etkilerinin en fazla olduğu seçimler 1987 seçimleridir. Bu seçimlerde % 10 ülke barajını aşamayan dört partinin toplam oy oranı yaklaşık % 20'dir. Bunun anlamı seçmenlerin % 20'si ya da beşte birinin oylarının yok sayılarak parlamentoda temsil edilmemesidir. Üstelik, DSP % 8,53 ve RP de % 7,16 gibi çok yüksek bir oy oranlarıyla baraja takılmışlardır. Küçük partiler aleyhine bu haksızlık, bu seçimden birinci parti olarak çıkan ANAP'a yaramıştır. Nitekim, ANAP, % 36.31 oy almasına karşın, Meclis'de % 64,89 oranda milletvekilliği elde etmiştir. Bu yaklaşık % 29 artık temsil demektir. Bu ölçüde bir adaletsizlik, Türkiye'de 1950-1960 döneminde uygulandığı ve ortaya çıktığı gibi sadece listeli çoğunluk sistemlerinde görülebilmektedir. Dolayısıyla, 1987'de uygulanan karma seçim sistemi adaletsiz temsil yönünden listeli çoğunluk sistemini aratmamıştır. Bunun dışında, tek ya da iki turlu olsun, dar bölge çoğunluk sistemlerinde böylesi adaletsizliğe pek rastlanmamaktadır. Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçildiği 1950'den bu yana, 1987 seçimleri, % 36.31 gibi en düşük oy oranı ile, bir partiye, üstelik ezici bir çoğunlukla tek başına iktidar imkânı veren ve dolayısıyla en adaletsiz ve demokratik meşruiyeti en çok tartışma götüren seçimlerdir. Yedi partinin seçimlere katıldığı, bunlardan dördünün baraja takılıp üçünün Meclis'e girebildiği 1987 seçimlerinde ikinci parti olan SHP % 2,75, üçüncü parti olan DYP ise % 6 eksik temsile maruz kalmışlardır.

1987 seçimlerinde % 10 ülke barajını aşamayarak haksızlığa uğrayan küçük partilerin bazıları, hemen hemen yine aynı karma sistemin uygulanacağı 1991 seçimlerinde, aynı baraja takılmamak ve tekrar mağdur olmamak için, bu kez seçim ittifakları oluşturmuşlardır. Bu doğrultuda IDP ve MÇP RP ile seçim ittifakı oluşturarak RP listelerinden seçimlere katılmak; HEP de SHP'nin listelerinden seçimlere girmek suretiyle baraja takılmaktan kurtulmuşlardır. Bu çerçevede seçimlere katılan altı partiden sadece % 0.44 gibi çok düşük oy alan SP dışındaki beş parti barajı aşarak Meclis'e girmişlerdir. Seçimlerden sonra ittifakların bozulmasıyla Meclis'de temsil edilen parti sayısı sekiz olmuştur. 1991 seçimlerinde seçim ittifakları sayesinde boşa giden ya da temsil edilmeyen oy olmakla birlikte, karma seçim sisteminin doğurduğu adaletsiz temsil, 1987 seçimlerindeki kadar olmasa bile yine de çarpıcı şekilde kendisini göstermiştir. Nite-

kim, seçimlerde birinci parti olan DYP, % 27 gibi birinci parti konumu için düşük sayılabilecek oy oranı ile Meclis'de % 39,56 oranla temsil edilerek, % 12,5 oranında artık temsil elde ederken; barajı aşan en küçük parti konumundaki DSP % 10,75 oy almasına rağmen, Meclis'de % 1,54 oranla temsil edilerek % 9,21 gibi son derecede haksız bir eksik temsile maruz kalmıştır. Bunun sonucu olarak DYP yaklaşık 37.000 oyla bir milletvekili çıkarırken⁴⁹, DSP bunun on katını aşan 374.000 oyla bir milletvekili çıkararak temsil ilkesini temelinden sarsan bir durum ortaya çıkmıştır. Bu seçimlerde ANAP % 1,55 artık temsil elde ederken, RP ittifakı % 3,10 eksik temsile maruz kalmıştır. Seçimlerde, Güneydoğu'daki seçim çevrelerindeki listelerinde HEP adaylarına da yer veren SHP'nin aldığı oy oranı ile elde ettiği temsil oranı hemen hemen eşit çıkmıştır.

1980-1995 döneminde, kendisinden önce yapılan üç seçimden farklı olarak, istikrara değil temsilde adalete öncelik verdiğinden, bu dönemde yapılan seçimler içinde en adili olmasına rağmen, 1995 seçimleri de makul karşılanamayacak bazı haksız sonuçlar doğurmaktan geri kalmamıştır. Nitekim, 1995 seçimlerine katılan 12 partiden yedisi % 10 ülke barajını aşamadıklarından Meclis'e girememişlerdir. Bu partilerin aldıkları temsil edilemeyen ve dolayısıyla boşa giden toplam oy oranı % 14'dür. Bu oran, 1987 seçimlerinde aynı nedenle temsil edilemeyen orandan bir hayli düşüktür, ancak yine de küçümsenemeyecek bir orandır. Üstelik, BBP ANAP listelerinden, DP de RP listelerinden seçime katılarak bu oranın muhtemelen birkaç puan daha artmasını önlemişlerdir. Orta Anadolu'daki seçim çevrelerinde yüksek oranda destek alan parti olan⁵⁰ ve % 8.18 gibi hiç de düşük sayılamayacak bir oranla ülke barajını aşamayan MHP'nin Meclis'de temsil edilememesi, demokratik temsile öncelik veren d'Hondt sisteminin uygulandığı bir seçimde yadırganması gereken bir eksikliklerdir. Aynı şekilde, Güneydoğu'daki seçim çevrelerinin genelinde yüksek oy alan bir kısmından da birinci parti olarak çıkan⁵¹ HDP'nin, % 4,17 gibi yadırganacak yükseklikte olmayan bir oranla da olsa barajı aşamayıp, Meclis'de temsil edilememesi de kuşkusuz bir eksikliklerdir. 1995 seçimlerinin, barajı aşan partiler için, artık ya da eksik temsil yönünden ise, d'Hondt sisteminin temelinde var olan, nisbi ve makul oranda büyük partilerin yararına, küçük partilerin zararına sonuçlar doğurdu-

49. TANÖR, Bülent., "Siyasal Tarih (1980-1995)" Sh. 87.

50. MHP Adana, Afyon, İçel, Kayseri, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Tokat, Yozgat ve Kırıkkale'de yüksek oranda oy almış olup, bunların bazılarında 2. ya da 3. parti konumundadır. Bkz. RG. 3/1/1996, Sy. 22512 (Mükerrer).

51. HDP Batman, Diyarbakır, Hakkâri, Van illerinde birinci parti durumundadır. Bkz. RG. 3/1/1996, Sy. 22512 (Mükerrer).

ğu söylenebilir. Nitekim, bu seçimlerde birinci parti olan RP % 7,35, ikinci parti olan DYP % 5,37, üçüncü parti olan ANAP % 4,35 oranında artık temsil elde ederlerken; Meclis'de temsil edilen en küçük parti olarak çıkan CHP % 1,81, dördüncü parti konumundaki DSP de % 0,82 eksik temsile maruz kalmışlardır.

Son olarak, 1980-1995 döneminde dikkati çeken ve demokrasi bilinci yönünden son derece olumlu bir nokta da, bu dönemde yapılan seçimlere katılma oranının oldukça yüksek olmasıdır. Nitekim, 1960-1980 döneminde yapılan beş Milletvekili Genel Seçiminde seçimlere katılma ortalaması % 71,16 iken; 1980-1995 döneminde yapılan dört Milletvekili Genel Seçiminde seçimlere katılma ortalaması % 88,30'dur. Bu yüksek katılma oranında, bu dönemde mazeretsiz olarak seçime katılmayan seçmenlere kanunla öngörülen fakat uygulanmayan para cezasının ne ölçüde rol oynadığı ilgi çekicidir.

SONUÇ: Türkiye'de Nasıl Bir Seçim Sistemi

Türkiye çok partili siyasi hayata geçtiği 1946'dan bu yana, çeşitli seçim sistemleri uygulamış olup; bu konuda 50 yıllık deneyim birikimi vardır. Bu nedenle, kanımızca bu deneyim birikimini bir yana bırakarak, yeni ve bilinmeyen maceralara atılmak yerine, İngiliz muhafazakârlığı ve temkinliliği ile bu birikimi değerlendirmek ve mevcut sistemin aksaklıklarını düzeltmek daha doğru ve akılcı olacaktır.

Türkiye'de 1993'den, hatta 1988'den bu yana, hükümet istikrarı arayışı içinde, iki turlu çoğunluk sistemi önerilmektedir¹. Bu öneri, 1994 Mahalli İdareler seçiminden bu yana daha da ciddiyet kazanmıştır. Konuya ilişkin olarak, bu dönemde küçük parti konumunda olan RP, DSP ve MHP her zaman iki turlu çoğunluk sistemine karşı çıkmışlar; küçük partiler zararına son derece adaletsiz sonuçlar doğuran mevcut karma seçim sisteminin de değiştirilerek, demokratik temsil ilkesine biraz daha öncelik ve ağırlık veren nisbi temsil sistemini istemişlerdir. ANAP, DYP ve CHP, kamuoyu yoklamalarındaki sonuçlara göre tavır sergilemiş olmakla birlikte; son aşamada ANAP ve DYP iki turlu çoğunluk sistemini ister görünürlerken, CHP nisbi temsil sisteminden yana görünmüştür. Özetle, Türkiye'de Nasıl Bir Seçim Sistemi konusunda mevcut siyasi partiler seçim sistemlerinin iki türü üzerinde durmaktadırlar. Biraz da işin doğası gereği, kendilerini büyük parti konumunda gören partiler Fransız modeli dediğimiz "iki turlu dar bölge" seçim sistemini isterlerken, küçük parti konumunda olanlar nisbi temsil sistemini istemektedirler.

1. EKŞİ, Oktay., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 7.

Öğretideki tartışmalar da bu iki sistem üzerinde yoğunlaşmakta ve bu aşamada nisbi temsil sistemini savunanlar çoğunlukta görünmektedir². Bu arada, bu iki sistem dışında, Türkiye için, Prof. Dr. Murat Sertel ve Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu'nun birlikte önerdikleri³, "çoğunlukçu uzlaş" ara formülü de, biraz denenmiş örneği olmadığından, biraz iyi anlaşılmadığından ve biraz da çok yeni olduğundan yeterince ilgi görmüş görünmemektedir.

Kuşkusuz, seçim sistemlerinin, gerek siyasal hayatta etkili siyasal parti sayılarıyla, gerekse bütünüyle siyasal parti sistemleriyle kaçınılmaz ve yakından ilgisi vardır. Bu doğrultuda, siyasal parti sistemi ve sayılarını yönlendirmek bakımından, seçim sistemlerinin de bir hukuki teknik olarak kullanıldığı, bugüne kadar dünyadaki çok sayıda örnekleri ve uygulamalarından bilinmektedir. Ancak, kanımızca, seçim sistemi, belli bir dönemin kısa vadeli siyasi hesapları ile ve yine bu çerçevede şu ya da bu partileri siyasal hayatta etkisizleştirmek amacıyla kullanılmamalıdır. Bu tür siyasi hesaplar, özellikle tarihimizde, daha çok geri tepmiş, tersi sonuçlar doğurmuştur. Nitekim; 1965'de AP'nin tek başına iktidarını engellemek için kabul edilen milli bakiye sistemine karşı, seçmenin AP'ye % 53 oyla destek vererek tek başına iktidara getirişi; siyasi partilerin sosyolojik birer olgu oldukları ve Birinci Meşrutiyet dönemine kadar uzanan kökleri unutularak, yeni parti yapılanması oluşturmak ve seçmene iktidar partisi empoze etmek için 1961'de Yeni Türkiye Partisi ve 1982'de Milliyetçi Demokrasi Partisi girişimlerinin geri tepmesi; 1983 seçimlerinde, 12 Eylül rejiminin lideri Kenan Evren'in, iktidar için açıkça MDP'ne destek vermesine karşın seçmenin ANAP'ı tercih etmesi; 1982 Anayasası'ndaki siyasi ahlâkı hukukla sağlama formülünün ifadelerinden biri olan Anayasa'nın 84. maddesinin 400 defa civarında ihlâl edilmişliği⁴, kısa vadeli siyasi hesapların geri tepen, hüsrana uğrayan ilk akla gelen örnekleridir.

Bu nedenle, bazı partileri, seçim sistemini alet ederek siyasal hayattan suni yollarla etkisizleştirmek ya da ekarte etmek yerine, uzun vadeli, sağlıklı çözümler arayarak bu partilerin güçlenme kaynaklarına inmek gerekir. Kısa vadede ise ancak, 1945 sonrasında Avrupa'da komünist partilere yapıldığı gibi⁵, sis-

2. Bu konudaki görüş ve tartışmalar için bkz. "Nasıl Bir Seçim Sistemi", Türk Hukukçu Kadınlar Demeği Yayınları: 3, İstanbul, 1994; "Demokrasi ve Seçim Sistemleri" konulu TÜSES tarafından, 9/6/1995'de, İstanbul, The Marmara'da düzenlenen Uluslararası Sempozyum'daki bildiri, görüş ve tartışmalar.

3. KALAYCIOĞLU, Ersin, "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 36-37.

4. 84. maddenin partisinden istifa edip başka partiye geçmek şeklindeki ihlalleri için bkz. TANÖR, Bülent., "Siyasal Tarih (1980-1995)" Sh. 63 vd.
YÜZBAŞIOĞLU, Necmi., "Anayasa MADDE 83", Hukukçu Dergisi, Nisan, Mayıs 1994.

5. KALAYCIOĞLU, Ersin., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 36.

temdeki diğer partilerin, sisteme uymakta zorlanan bu partileri koalisyona almayarak yönetimden uzak tutma yöntemi uygulanabilir.

Öte yandan, çoğunluk sisteminin daha önce açıkladığımız sakıncaları Türkiye için de kuşkusuz tümüyle geçerlidir. Özellikle de, henüz hızlı nüfus artışı ve göç sorunu devam etmekte olan ülkemizde, dar bölgeler oluşturulmasındaki güçlükler açıktır. Buna, etnik köken ve mezhep sorunları ile Güneydoğu'da halen yaşanmakta olan feodal yapı sorununun olumsuzluklarını da eklemek gerekir. Kuşkusuz, dar bölge tek ya da iki turlu çoğunluk sistemleri de demokratik seçim sistemleridir ve başta anayurtları olan İngiltere ve Fransa olmak üzere, demokratik yönden gelişmiş birçok ülkede uygulanmış ve halen de uygulanmaktadır. Ancak, bu ülkeler, en azından mezhep ve feodal sorunlarını çok önceden aşmış ve toplumda bireyi temel unsur olarak alan demokratik seviyeye çoktan ulaşmış ülkeler oldukları gibi; nüfus, göç ve bununla da bağlı kentleşme sorunlarını da stabilize edebilmiş ülkelerdir. Kaldı ki, bu ülkelerde de bu seçim sistemlerine, bir anda yapılan değişiklik değil, tarihi süreç içinde, sancılı çekilerek, mücadelesi verilerek, aşama aşama, yavaş yavaş geçilmiştir.

Ayrıca, Türkiye için alternatif seçim sistemi olarak öngörülen iki turlu dar bölge seçim sisteminin, Fransız modelinde olduğu gibi, siyasi partilerin, bu sistemin tercih edilmesindeki sağ ve sol bloklar oluşturabilmesi için, güçlü merkez sağ ve merkez sol partilerin olması gerekir. Oysa, Türkiye'de merkez sağ ve merkez sol partiler şu aşamada bölünmüş ve dağınık durumdadırlar. Esasen Türkiye'de hükümet istikrarsızlığının temel nedeni de seçim sistemi değil, merkez sağ ve sol partilerdeki bu bölünmüşlük ve dağınıklığıdır. Bunu gidermeden hiçbir seçim sisteminin, hükümet istikrarını demokratik meşruiyet içinde sağlayabilmesi olası görülmemektedir. Hatta, son genel seçim sonuçlarına göre, şu aşamada benimsenecek iki turlu dar bölge seçim sisteminin, radikal sağ partileri daha da güçlendirebileceği kuvvetle muhtemel olduğu gibi; bunun sol partiler için daha da öteye bir hezimet olacağı aşikârdır. Parlamentosunda solun olmadığı bir ülkenin, bırakın Avrupa ile bütünleşmeyi ve diğer sorunlarını, bu çağdaki siyasal konjonktür ortamında, bunu dünyaya nasıl izah edebileceği oldukça düşündürücüdür. Bu nedenle de, merkez sağ ve merkez solu birleştirmeden, iki turlu dar bölge çoğunluk sistemine geçilmesi Türkiye'nin yararına görünmemektedir⁶. Kaldı ki, çoğunluk sisteminin çok daha adaletsiz olan listeli çoğunluk sistemi yukarıda incelediğimiz üzere Türkiye'de daha önce 1946-1950 döneminde uygulanmış; son derecede adaletsiz sonuçları ile Türk kamuoyunun vicdanında unu-

6. KIRCA, Coşkun., "Taktikler ve Ahmaklıklar", 4 Ocak 1996, Milliyet.

tulmaz, derin yaralar açıp, 1960 ihtilâline yol açan nedenler arasına da girerek mahkum olmuştur. Bu sistemin daha az adaletsiz olanını tercih etmenin, bu derin yaraları, mahkumiyeti giderebileceğini beklemek kolay da değildir. Bu nedenle de, kanımızca, iki türlü çoğunluk sistemi, Türkiye'de şu aşamada sadece Belediye Başkanı seçiminde çözüm olarak düşünülebilir.

Öte yandan, yukarıda açıkladığımız gibi, son seçimler kısmen dışarıda tutulabilirse de, Türkiye'de 1983-1995 döneminde uygulanan seçim sistemleri de, adaletsiz sonuçları ile siyasi iktidarın meşruiyeti tartışmalarına kadar varan ölçüde hırpalanmış ve öyle sanıyoruz ki, kamuoyu vicdanında da mahkum olmuştur.

Çoğunluk sisteminin hiçbir türünü Türkiye için yararlı görmediğimize ve yeni bir macerayı da doğru bulmayıp, 50 yıllık deneyim ve birikimden yararlanılması gerektiğini savunduğumuza göre, yapılması gereken şey mevcut seçim sisteminde ve seçim hukukunda bazı düzeltmeler yaparak, mevcut sistemin adil temsil yönünü güçlendirip, istikrar yönünü zayıflatarak adil temsille istikrar arasında daha makul, kabul edilebilir, kanıksanabilir bir denge kurmaktır. Bunun için de, Türkiye'de 35 yıldır, en adil olanından, çoğunluk sisteminin adaletsizliklerini dahi gölgede bırakan yozlaştırılmış nisbi temsile kadar uyguladığı nisbi temsilin değişik türlerinden, hem adil temsili, hem de istikrarı gözeten d'Hondt sistemi esas alınmalıdır.

Bu noktada, hükümet istikrarı kadar siyasal istikrarın da önemine değinmek gerekiyor. Geçtiğimiz yıllarda İtalya'da hükümet istikrarı yoktu, ama siyasal istikrar vardı. Yine, Japonya'da 1945'den sonra hükümet istikrarı yoktu ama siyasal istikrarı olan ve Japonların hızla kalkınabildikleri yerleşmiş, oturmuş bir rejimi vardı⁷. AYM'nin, son seçimlerin yapılmasına esas olan 4125 sayılı Kanunu denetlerken vermiş olduğu, 1995/59 karar sayılı kararında⁸ da ifade ettiği gibi, aslolan adil temsil ve siyasal istikrar içinde hükümet istikrarıdır. Bu çerçevede, başta İskandinav ülkeleri ve İsrail örnekleri olmak üzere birçok Avrupa ülkeleri gibi Türkiye de koalisyon hükümetlerine alışmalıdır. 1970'li yıllardaki koalisyonlar bir yana, geçtiğimiz dönemdeki, üstelik merkez sağ ve merkez sol partiler arasındaki 4 yıllık koalisyon deneyimi ve ülkeyi genel seçime getirme başarısı, bu yolda atılmış çok önemli adımlar ve kazanımlardır. % 20'lerdeki, % 30'lardaki oy desteğiyle, toplumsal tabanı dar ve bu nedenle de her zaman demokratik meşruiyeti tartışma konusu yapılabilecek, görünüşte güçlü tek parti hü-

7. KALAYCIOĞLU, Ersin., "Nasıl Bir Seçim Sistemi" Sh. 35.

8. AYM. E. 1995/54, K. 1995/59, KT. 18/11/1995, RG. 21/11/1995, Sy. 22460 (Mükerrer).

kümetleri yerine; % 50'ler civarında oy desteğiyle, geniş bir toplumsal tabana dayanan, bu nedenle de gerçekte güçlü koalisyon hükümetleri tercih edilmelidir.

Öte yandan, Meclis'deki partiler konjonktürü ve gücü itibarıyla da, Türkiye, kanımca, adil temsil ve istikrar ilkelerini dengeleyecek bir seçim sistemi benimseme yönünden de, iyi bir ortam yakalamıştır. Çünkü, yapılan son seçimde, altı siyasal partinin aldıkları oylar birkaç puanlık farklarla % 21 ile % 8 arasında sıralanmıştır. Partiler arasındaki oy farkı, yeni seçimde yapılacak bir atak ya da gösterilecek bir performansla kapatılabilecek, hatta öne geçilecek düzeydedir. Partilerin eşit ya da birbirine yakın düzeyde oy alacakları beklentisi, onları çoğunluk sisteminin büyük partilere sağladığı avantajlardan yararlanma isteğinden alıkoyacak, hatta ne olur ne olmaz düşüncesiyle, garantici bir yaklaşımla nisbi temsil sistemini benimseme davranışı içine itecek elverişli bir ortamdır. Kaldı ki, Anayasa'nın 67. maddesindeki son değişiklikle, "seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri ile bağdaşır biçimde düzenlenir" hükmünün eklenmesi ile artık kanımızca seçim sistemi tercihi tümüyle Meclis'e bırakılmış da değildir. Bu değişiklikle, artık Meclisi bağlayan ve AYM'nin seçim sistemine ilişkin olarak son iki kararında da⁹ temel ölçü norm olarak kullandığı, bir temel seçim hukuku ilkesi, pozitif kural olarak Anayasa hukukumuzda girmiştir.

O halde, adil temsil ile hükümet istikrarını bağdaştıracak, dengeleyecek bir seçim sistemi öngörme gereği vardır. Günümüz parlamenter rejimlerinde % 50'yi aşan bir oyla parlamentoda çoğunluk sağlamak bir hayli zordur. Bunun içindir ki, günümüzde parlamenter rejimlerle yönetilen demokratik ülkelerde % 41¹⁰ ve üstündeki oy oranı ile, bir partinin tek başına hükümet kurmasını sağlayacak % 51 çoğunlukla parlamentoda temsil edilmesi makul ve meşru kabul edilmektedir. Uygulamada bu konuda, hükümet istikrarı için demokratik temsilden % 10 feragat etmek benimsenebilmekte, adil temsille istikrar bağdaşır ve dengeli kabul edilmektedir. Nisbi temsil uygulamalarından d'Hondt sisteminin büyük partiler lehine % 5-10 temsil avantajı sağladığı Türkiye'deki uygulamalardan da görülmüştür. Kaldı ki, AYM de, yukarıda sözünü ettiğimiz son iki kararında, % 10 ülke barajlı d'Hondt sistemini temsilde adaletle istikrarı bağdaştıran bir seçim sistemi olarak değerlendirmiştir. Ancak, son seçimlerde, MHP'nin aldığı % 8,18 oranında oyla baraja takılması ve bunun sonucu olarak da 2 milyon

9. AYM. E. 1995/54, K. 1995/59, KT. 18/11/1995, RG. 21/11/1995, Sy. 22470 (Mükerrer).

AYM. E. 1995/56, K. 1995/60, KT. 1/12/1995, RG. 7/12/1995, Sy. 22486.

10. ÇAĞLAR, Bakır., "Anayasa Bilimi" İstanbul, 1989, Sh. 209.

300 bin gibi neredeyse küçük bir devlet seçmeni kadar oyun Meclis'de temsil edilmemesi, kamuoyu vicdanını oldukça rahatsız etmiş ve % 10 ülke barajının çok yüksek olduğu bir kez daha görülmüştür.

Seçimlerde ülke barajı uygulayan ülkelerde, bu oran en yüksek seviyeler olarak İspanya'da % 3, İsveç'de % 4 ve Almanya'da % 5'dir¹¹. Bu doğrultuda Türkiye'de % 10 ülke barajının makul bir seviye olarak % 5'e ve nihayet en fazla % 7'ye çekilmesi gerekmektedir.

Bütün bu değerlendirmeler doğrultusunda Türkiye'de seçim sistemi olarak özetle;

1- Mevcut seçim sisteminde olduğu gibi, nisbi temsil sisteminin d'Hondt uygulaması temel alınmalıdır.

2- Ülke barajı % 5'e, en fazla % 7'ye çekilmelidir.

3- Seçim çevreleri yine mevcut sistemde olduğu gibi korunmalıdır. Ancak, milletvekillerinin seçim çevrelerine dağıtımında, şimdiki öncelikle her ile bir milletvekili tahsis ettikten sonra, kalan milletvekillerini nüfusa göre paylaşırma sisteminden vazgeçilerek, doğrudan nüfusa göre dağıtım yapılmalıdır.

4- Siyasi partilerin seçim ittifakları oluşturmaları engellenmemelidir. Bu sayede birbirine yakın partiler arasında bloklaşmalar teşvik edilerek, hem muhtemel koalisyonlara hazırlık olacak, hem bu koalisyonlar seçimde halka sunulacak halkın desteği sağlanacak ve hem de bir partinin tek başına iktidar olamadığı hallerde, seçim sonrası koalisyon hükümetleri kurulması kolaylaşacaktır.

Türkiye'de seçim sisteminin yanında, onun kadar önemli olan ve seçimleri çok yakından ilgilendiren seçim hukuku ve siyasi partiler düzeninde de çok temel bazı değişikliklere ihtiyaç vardır. Bunlar da şöyle özetlenebilir;

1- Türkiye'de 1924 Anayasası'ndan 1982 Anayasası'na kadar, seçim dönemi dört yıl olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, 1957 seçimleri hariç seçimler dört yılda bir yapılmıştır. 1982 Anayasası ise seçim dönemini beş yıl olarak kabul etmiştir. Ancak, son genel seçimler dahil, bu dönemde yapılan üç milletvekili genel seçimi de, bir yıl erkene alınarak dört yılda bir yapılmıştır. Bu da, Türk siyasal hayatının dört yılda bir genel seçime alıştığını ya da uyarlandığını açıkça göstermektedir.

11. ÇAĞLAR, Bakır., "Anayasa Bilimi" Sh. 209.

2- Siyasetten uzak kalmış uzman kişilerden yararlanmak için kontenjan milletvekilleri merkez yoklaması ile belirlenmeli; parti tabanını rahatsız etmemek ve adayı yıpratmamak için parti listesindeki yeri de ön seçimlerden önce belirlenmelidir. Ayrıca, kontenjan milletvekilliği için üye tam sayısının % 10'u gibi bir kota ve sınır konulmalıdır.

3- Siyasi partilerde parti içi demokrasiye özen gösterilmeli, Kurucu Meclis'in yaptığı Siyasi Partiler Kanunu'nun ilk metnindeki ön seçim sistemine geri dönülerek, demokrasi tabana indirilmelidir.

4- Seçimlere katılan bütün partilere güçleri oranında değil, eşit oranda TV ve radyodan propaganda imkânı sağlanmalıdır.

5- Siyasi partilere hazine yardımı parlamentodaki temsil ediliş oranlarına göre değil, aldıkları oy oranında yapılmalıdır.

6- Milletvekillerinin iş takipçiliğini bırakıp, yasama faaliyetleri ile uğraşabilmeleri için patronaj sistemi uygulamadan kaldırılmalıdır.

7- Partilerin ekonomik (finans) kaynaklarında şeffaflık, saydamlık getirilmeli, seçim harcamaları kontrol altına alınmalı ve sınırlanmalıdır. Bu konudaki yasal boşluklar giderilmeli, Siyasi Partiler Kanunu'na bunları sağlayan daha açık ve somut hükümler konulmalıdır.